

- Introductie
- Kernboodschappen
- Uitkomsten controle
- Interne beheersing
- Ontwikkelingen
- Bijlagen

Accountantsverslag 2019 Gemeente Groningen

Concept

Juni 2020

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Concept

Inleiding

Gemeente Groningen
T.a.v. de raad en het college van burgemeester en wethouders
Postbus 30026
9700 RM GRONINGEN

9 juni 2020

Referentie: F7QWZYRVRE5T-202845006-422

Geachte leden van de raad en het college van burgemeester en wethouders,

Hierbij bieden wij u ons accountantsverslag aan dat wij hebben opgesteld in het kader van onze controle op de jaarrekening 2019 (de ‘jaarrekening’) van gemeente Groningen. Dit is hierbij de eerste jaarrekening van de nieuwe gemeente Groningen. We hebben onze controle uitgevoerd in overeenstemming met onze opdrachtbevestiging van 29 augustus 2019.

We bespreken dit verslag met de ambtelijke organisatie (3 juni 2020) en met de conerndirecteur bedrijfsvoering, gemeentesecretaris en de portefeuillehouder financiën (8 juni 2020). Hun zienswijzen worden verwerkt in dit verslag.

Ons accountantsverslag begint met de kernboodschappen. Hierin treft u een interactieve managementsamenvatting van onze belangrijkste constatering tijdens de jaarrekeningcontrole 2019. U kunt op deze wijze eenvoudig nadere informatie inzake de betreffende constatering vinden in ons verslag.

We zullen de inhoud van dit verslag tijdens de vergaderingen van het College op 9 juni en van het auditcommittee op 17 juni 2020 bespreken. Hebt u op voorhand nog vragen, neemt u dan contact met ons op. Wij zijn uiteraard graag bereid om de inhoud van dit accountantsverslag nader toe te lichten.

Wij bedanken u en uw medewerkers voor de medewerking tijdens onze controle.

Hoogachtend,
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

R. Goldstein RA
partner

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Leonard Springerlaan 35, 9727 KB Groningen, Postbus 8060, 9702 KB Groningen

T: 088 792 00 50, F: 088 792 94 24, www.pwc.nl

*PwC is het merk waaronder PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (KvK 34180285), PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. (KvK 34180284), PricewaterhouseCoopers Advisory N.V. (KvK 34180287), PricewaterhouseCoopers Compliance Services B.V. (KvK 51414406), PricewaterhouseCoopers Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. (KvK 54226368), PricewaterhouseCoopers B.V. (KvK 34180289) en andere vennootschappen handelen en diensten verlenen. Op deze diensten zijn algemene voorwaarden van toepassing, waarin onder meer aansprakelijkheidsvoorwaarden zijn opgenomen. Op leveringen aan deze vennootschappen zijn algemene inkoopvoorwaarden van toepassing. Op www.pwc.nl treft u meer informatie over deze vennootschappen, waaronder deze algemene (inkoop)voorwaarden die ook zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam.

Onze belangrijkste boodschappen

Een goedkeurend oordeel bij uw jaarrekening

Wij hebben onze controle van de jaarrekening 2019 van gemeente Groningen afgerond en zullen een goedkeurende controleverklaring over de aspecten getrouwheid en rechtmatigheid bij de jaarrekening afgeven op 16 juni 2020. Voor een overzicht van de detailbevindingen kijkt u [hier](#). Uit de controle van de SISA-bijlage en de WNT komen geen bijzonderheden naar voren. We hebben een onverplicht toelichtende paragraaf in de verklaring opgenomen waarin wij verwijzen naar de toelichting in de jaarrekening over de onzekerheden voor de gemeente met betrekking tot [COVID-19](#).

Verbeteringen naleving Europese aanbestedingsrichtlijnen hebben effect

Het college heeft nadrukkelijk aandacht besteed aan de naleving van de [Europese aanbestedingsrichtlijnen](#). Geconstateerde afwijkingen uit voorgaande jaren zijn grotendeels opgevolgd. Dit resulteert in een lagere rechtmatigheidsfout dan in voorgaande jaren (2019: € 1,0 miljoen, 2018: € 2,9 miljoen). In 2020 zullen verdere verbetermaatregelen worden doorgevoerd (inclusief inrichten van tussentijdse monitoring). Wij onderschrijven het belang hiervan.

Aandacht gevraagd voor financiële verwerking investeringsprojecten

Groningen kent diverse investeringsprojecten met meerdere samenwerkingspartners (voorbeeld [Spoorzone Groningen](#)). Dit zijn over het algemeen meer complexe investeringen. Het is belangrijk dat er meer aandacht komt voor de juiste toerekening van kosten aan boekjaren, inzicht in het eigendom van (sub)onderdelen en verwerking conform het BBV. Dit ook om de financiële gevolgen voor de komende jaren tijdig inzichtelijk te hebben (2019: €3,6 miljoen gecorrigeerd). Wij adviseren het college hier in 2020 actie op te ondernemen.

Sociaal domein uitkomsten

Voor het sociaal domein blijft er sprake van financiële tekorten. Wel zien we dat door verbetermaatregelen van de gemeente en de rijksmiddelen het tekort eerder in beeld is en de totale omvang afneemt in 2019. Vanuit de controle van het [sociaal domein](#) zien we in vergelijking met voorgaande jaren dat het aantal en de omvang van de geconstateerde controleverschillen is gedaald. Dit heeft deels te maken met verbeterstappen in het proces, wel is nog aandacht nodig voor een tijdig plan van aanpak en afstemming met derde partijen. De onzekerheden inzake de prestatielevering van de zorg in natura bedragen € 2,8 miljoen. Voor de Pgb's is er sprake van een geëxtrapoleerde fout ad. € 1,7 miljoen met betrekking tot de prestatielevering.

Resultaat op uw grondexploitaties is verbeterd, aandacht nodig voor governance toekomstige gebiedsontwikkeling

De [grondexploitaties](#) van gemeente Groningen zijn per eind 2019 geactualiseerd. De resultaatverwachting op de grondexploitaties is hierbij met € 2,8 miljoen toegenomen, door de aantrekkende (woning)markt en lagere rentestanden. In 2019 is de interne beheersing van de grondexploitaties verder op orde gebracht (waaronder het gebruik van een nieuwe grondexploitatieapplicatie). Naar verwachting zal in 2020 een voorstel aan de raad worden voorgelegd voor de verdere gebiedsontwikkeling van het Suikerzijde. Mede gezien de omvang van het project is het belangrijk om een adequate governance hierop in te richten (mede afhankelijk van het zelf uitvoeren of het bijv. in een verbonden partij uitvoeren).

Digitaal jaarrekeningproces is voorspoedig verlopen

Als gevolg van het [COVID-19](#) virus heeft het jaarrekeningproces grotendeels digitaal plaatsgevonden. Door de energie die vanuit zowel gemeente Groningen als PwC in het proces is gestoken, is de jaarrekeningcontrole naar omstandigheden voorspoedig verlopen. Belangrijke verbeterpunten zijn het tijdig uitvoeren van verbijzonderde interne controles (o.a. bij grond), het hierbij zorgen voor een adequate dossiervoering en tijdige communicatie en escalatie indien niet conform planning kan worden geleverd. Daarbij zien we op een aantal functies in de bedrijfsvoering [kwetsbaarheden](#).

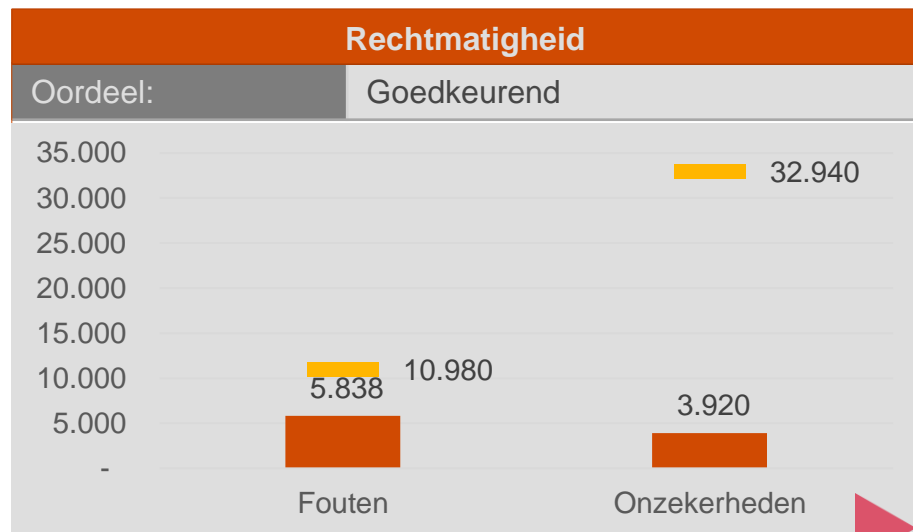
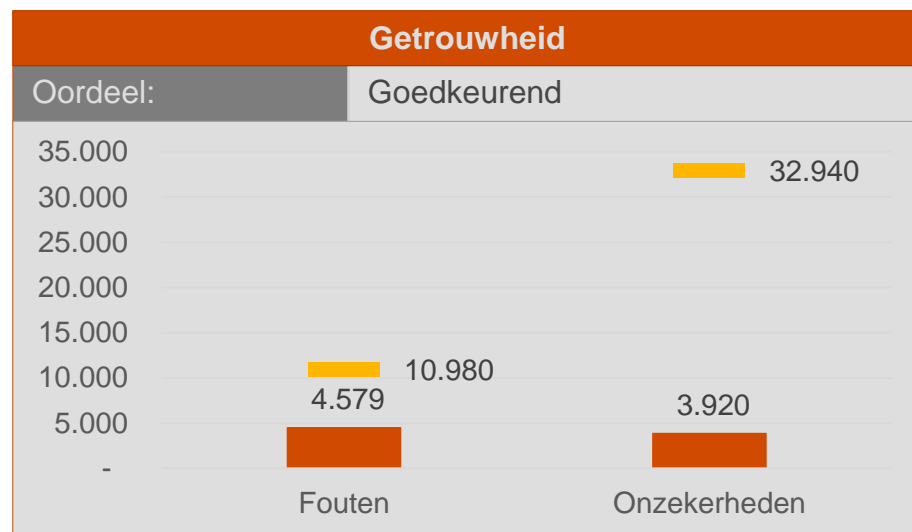
Verbetering contractrelatie leverancier Fujitsu noodzakelijk

Gemeente Groningen heeft een belangrijk deel van haar interne beheersing rondom de [IT omgeving uitbesteed](#) aan Fujitsu. Wij constateren vanuit verschillende gesprekken dat de contractrelatie niet is verbeterd. Groningen neemt hier actief actie op (o.a. mediation en een analyse). Dit vraagt ook in 2020 nauwgezet aandacht, mede gezien het belang van een goed werkende IT-omgeving voor uw gemeente. Over de werking van de interne processen legt Fujitsu jaarlijks verantwoording af aan haar gebruikers. Uit deze verantwoording blijken meerdere aandachtspunten.

- ☰ Introductie
- ⓘ Kernboodschappen
- ★ Uitkomsten controle
- Jaarverslag
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- WNT
- SiSa
- 👁 Interne beheersing
- 📈 Ontwikkelingen
- 🗄 Bijlagen

Ons oordeel bij de jaarstukken 2019

Wij hebben de controle van de jaarstukken afgerond. De reikwijdte van onze controle is ongewijzigd ten opzichte van ons controleplan. De door ons geconstateerde ongecorrigeerde bevindingen blijven binnen de door u gestelde goedkeuringstoleranties op het aspect getrouwheid en rechtmatigheid. Dus geeft onze controleverklaring de oordelen zoals hieronder weergegeven. Voor een nadere toelichting op de bevindingen klik [hier](#).

■ = absoluut bedrag fouten of onzekerheden x € 1.000
 ■ = door u vastgestelde goedkeuringstolerantie x € 1.000

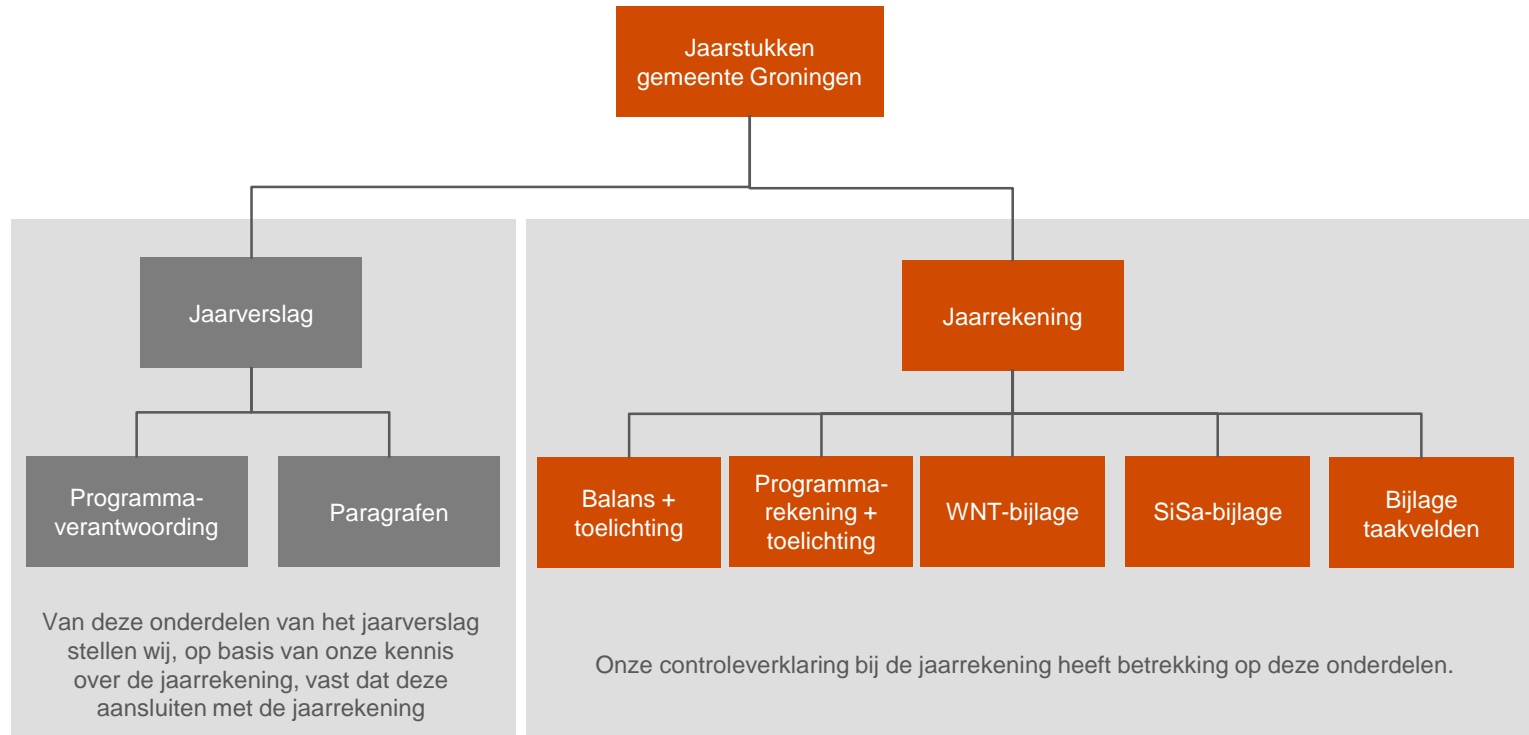

- ☰ Introductie
- ⓘ Kernboodschappen
- ★ **Uitkomsten controle**

- Jaarverslag
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- WNT
- SiSa
- 👁 Interne beheersing
- 📈 Ontwikkelingen
- 🔄 Bijlagen

Reikwijdte van onze controle

De reikwijdte van de controle is zo ontworpen dat er voldoende controle-informatie wordt verkregen met betrekking tot uw jaarrekening, ter ondersteuning van een kwalitatieve controle. In onze gezamenlijke startnotitie hebben wij afspraken met de organisatie gemaakt over de reikwijdte van de controle. Wij bevestigen dat de definitieve reikwijdte van de controle gelijk is aan die in onze startnotitie. Onderstaand hebben wij een samenvatting opgenomen.

Niet-gecorrigeerde controleverschillen inzake getrouwheid zijn niet materieel

De volgende geconstateerde controleverschillen zijn boven de door de raad gestelde rapporteringstolerantie van € 475.000 en zijn niet gecorrigeerd in de jaarrekening.

Het college heeft geconcludeerd dat het kwalitatieve en kwantitatieve effect niet materieel is. Wij zijn het eens met de beoordeling van het college en concluderen dat het bedrag aan niet-gecorrigeerde verschillen niet materieel is.

Getrouwheid		
	fouten (x €1.000)	onzekerheden (x €1.000)
<u>APPA voorziening</u>	621	-
Prestatielevering ZIN WMO (<125.000)	-	516
Prestatielevering ZIN WMO	-	-
<u>Jeugdzorg</u>	482	2.777
<u>Onzekerheid kasstelstel SVB</u>	-	627
<u>Prestatielevering PGB</u>	1.720	-
<u>Afgrenzing investeringsprojecten</u>	1.756	
Opbrengsten Stadsbeheer	-	PM *
* Gemaximeerd op €500k		
Totaal	4.579	3.920
Goedkeuringstolerantie	10.980	32.940

Overzicht van fouten en onzekerheden rechtmatigheid

Hiernaast hebben wij onze detailbevindingen op de aspecten rechtmatigheid en getrouwheid opgenomen boven de door de raad gestelde rapporteringstolerantie van € 475.000. Door op de bevinding te klikken krijgt u meer toelichting op de bevinding.

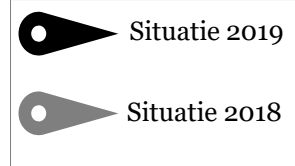

Rechtmatigheid		
	fouten (x €1.000)	onzekerheden (x €1.000)
Bevindingen getrouwheid tellen ongesaldeerd mee voor ons oordeel inzake rechtmatigheid	4.579	3.920
Rechtmatigheid SVB bestedingen	281	
Feitelijke fouten naleving (EU) aanbestedingen	978	
Totaal	5.838	3.920
Goedkeuringstolerantie	10.980	32.940

- ☰ Introductie
- ⓘ Kernboodschappen
- ☆ Uitkomsten controle
- Jaarverslag
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- WNT
- SiSa
- 👁 Interne beheersing
- 📈 Ontwikkelingen
- 📎 Bijlagen

Uw jaarverslag voldoet aan de eisen, informatiewaarde kan worden verbeterd

 Informatiewaarde is voldoende, u werkt aan nieuwe inrichting begroting 2021

 Jaarrekening en jaarverslag zijn verenigbaar

 Kwaliteit paragrafen is voldoende

 Jaarverslag voldoet aan eisen BBV

- ☰ Introductie
- ⓘ Kernboodschappen
- ☆ Uitkomsten controle
- Jaarverslag**

- Jaarverslag
- Jaarrekening
- WNT
- SiSa

- 👁 Interne beheersing
- 📈 Ontwikkelingen
- 🗂 Bijlagen

Informatiewaarde jaarverslag

De jaarrekening is in het algemeen prettig leesbaar en concreet. Het jaarverslag start met een korte algemene inleiding en vervolgens een analyse van het beleid per programma en een uitgebreide financiële toelichting op de verschillen. Aanbevelingen om de informatiewaarde nog verder te vergroten zijn:

- Het maken van een expliciete koppeling met de doelstellingen vanuit het collegeprogramma. Er wordt door het college en de raad gewerkt aan de opzet en integratie van de doelstellingen en de programma's. Hiermee zal de relatie tussen de meerjaren doelstellingen in het collegeprogramma en het beleid inzichtelijker worden gemaakt (meer langs de lijnen van strategische opgaven). Een deel van de verbeteropgaven begroting zullen reeds in de begroting 2021 worden meegenomen.
- Een ander belangrijk onderdeel van het project 'verbetering begroting' bestaat uit het sturen op hoofdlijnen en het terugdringen van het aantal indicatoren. We hebben u eerder aangegeven dat naar onze mening er (te) veel indicatoren zijn opgenomen, waarbij de vraag ontstaat in hoeverre deze indicatoren daadwerkelijk stuurinformatie betreffen of enkel informatie opleveren. Belangrijkste doelstelling hierbij is het aanbrengen van prioritering en focus op doelen die er toe doen (en effecten). We kijken en denken graag mee bij een concept versie van nieuwe indicatoren.
- We bevelen u aan om in dit traject aandacht te besteden aan een directere koppeling tussen de inhoudelijke realisatie en de financiële afwijking tussen begroting en realisatie. Voorbeeld: in het programma onderwijs wordt op pagina 65 het financieel resultaat (V 1,0 miljoen euro) inzake de uitbreiding Voorschoolse peuteropvang als volgt verklaard:

"We hebben meer rijks gelden ontvangen dan verwacht. Daarnaast gaat de groei van de voorschoolse peuteropvang minder hard dan waar we vanuit waren gegaan".

Er wordt hier geen duidelijke koppeling gemaakt met één van de doelstellingen. Daarbij is tevens niet verklaard waarom de groei minder hard is gegaan dan verwacht en wat dit betekent voor de status/realisatie van de doelstelling.

Aspect	Oordeel	
	2019	2018
Leesbaarheid	Voldoende	Voldoende
Concreetheid	Voldoende	Voldoende
Relatie coalitieakkoord <> beleid	Matig	Matig
Relatie beleid <> financiën	Voldoende	Voldoende

Kwaliteit van de paragrafen

De paragrafen voldoen aan de vereisten uit het BBV. De opgenomen paragrafen in de jaarrekening geven veel relevante informatie. Onderstaand een aantal aanbevelingen om de informatiewaarde te vergroten:

- De paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing geeft een uitgebreide toelichting bij de opgenomen risico's en het proces van risicobeheersing en kwaliteitsverbetering. Conform eerdere jaren adviseren we het college de toelichting op de risico's meer to-the-point te formuleren en te prioriteren. Met de huidige teksten is het voor de lezer lastig om de kernboodschap eruit te halen ten behoeve van de sturing.
- In de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen is de informatiewaarde toegenomen doordat vanaf 2019 ook het gewenste en werkelijke onderhoudsniveau expliciet wordt toegelicht. Ook is het achterstallig onderhoud duidelijk verwoord.
- Wij adviseren om in de paragraaf bedrijfsvoering informatie op te nemen over de interne beheersing en rechtmatigheidscontroles (bijvoorbeeld stappen naar [rechtmatigheidsverantwoording](#) en de onrechtmatigheden voor 2019 en acties ter opvolging).
- De paragraaf herindeling geeft inzicht in de harmonisatie van beleid en processen. De huidige status is 30%. De toelichting over voortgang en planning voor afronding is zeer summier.
- De paragraaf integraal gebiedsgericht werken omvat veel detailinformatie. We bevelen aan om op hoofdlijnen (centrum, zuid, oost) de resultaten te benoemen in de paragraaf en een bijlage met wijkkompassen toe te voegen.
- Voor de paragraaf duurzaamheid bevelen we aan om per spoor c.q. onderdeel een aantal (effect)indicatoren te benoemen (meenemen bij [verbeteringen begroting](#))

Oordeel informatiewaarde per paragraaf

Paragraaf	Oordeel	
	2019	2018
Integraal gebiedsgericht werken	Voldoende	Voldoende
Duurzaamheid	Voldoende	Voldoende
Lokale heffingen	Goed	Goed
Weerstandsvermogen en risicobeheersing	Voldoende	Voldoende
Financiering	Goed	Goed
Grondbeleid	Goed	Goed
Onderhoud kapitaalgoederen	Goed	Voldoende
Verbonden partijen	Goed	Goed
Bedrijfsvoering	Voldoende	Voldoende
Herindeling	Matig	nvt

- Introductie
- Kernboodschappen
- Uitkomsten controle
- Jaarverslag**
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- WNT
- SiSa
- Interne beheersing
- Ontwikkelingen
- Bijlagen

Het jaarverslag voldoet aan het BBV

Wij hebben vastgesteld dat uw jaarverslag voldoet aan het BBV. We hebben dit jaar specifieke aandacht gegeven aan de BBV notitie incidentele baten en lasten (voor 2019 voor het eerst van toepassing). Gemeente Groningen heeft op programmaniveau in de jaarrekening inzicht gegeven in de incidentele baten en lasten. Hierbij is een drempelbedrag ad €250.000 toegepast. De som van de incidentele baten en lasten onder dit drempelbedrag wordt gepresenteerd als "overige incidentele baten en lasten". Het huidige drempelbedrag sluit aan met de grens waarvoor financiële afwijkingen tussen begroting, voortgangsrapportages en de realisatie worden verklaard. Gemeente Groningen heeft conform het advies van de commissie BBV het drempelbedrag expliciet opgenomen in de financiële verordening.

Wij hebben de incidentele baten en lasten beoordeeld en hierbij geen bevindingen geconstateerd. De toelichting bij een incidentele bate of last (waarom deze post als incidenteel wordt beschouwd) is duidelijk verwoord.

Advies:

- Voer op de eerste conceptversie van de jaarstukken intern een controle uit op de naleving van de vereisten van het BBV. In de eerste versie van de jaarrekening was de opvolging van de BBV notitie incidentele baten en lasten bijvoorbeeld nog niet voldoende nageleefd.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

De impact COVID-19 op de gemeente en het jaarrekeningproces

Effecten van coronacrisis zijn impactvol en daarmee ook van invloed op uw jaarverslaggeving en onze controleverklaring

De coronacrisis onderstreept maar weer eens het belang van gemeenten. We hebben waardering voor u en alle medewerkers, die hard aan de slag zijn om uitvoering te geven aan de maatregelen vanuit de rijksoverheid en eigen maatregelen voor uw gemeente en inwoners. Wij zien hierbij dat het college en de organisatie tijdig analyses hebben gemaakt van de mogelijke gevolgen voor de gemeente. Een positieve observatie is dat deze analyse al vrij concreet is en eveneens een inschatting van de financiële omvang van het risico omvat.

Door de financiële verhoudingswet hebben gemeenten geen directe zorgen over de continuïteit van de eigen organisatie. Het coronavirus heeft echter ook financiële impact op gemeenten door extra uitgaven voor de diverse regelingen, extra kosten om de bedrijfsvoering voort te zetten en minder inkomsten. Uit de berichtgeving blijkt dat het Rijk zal compenseren, maar onduidelijk is nog hoeveel.

In termen van verslaggeving wordt de coronacrisis gezien als een gebeurtenis na balansdatum, die geen nadere informatie geeft over de situatie per 31 december 2019. Het heeft daarmee geen financiële impact op de jaarrekening 2019. Wel is hieraan aandacht besteed in het verslag, bij de paragraaf weerstandsvermogen en bij de gebeurtenissen na balansdatum in de jaarrekening. In onze controleverklaring hebben wij een toelichtende paragraaf opgenomen waarin wij het belang van deze passages voor de gebruiker van de jaarrekening benadrukken. Dit mede gezien de algehele maatschappelijke impact van het coronavirus.

De samenwerking tussen de gemeente en ons in het kader van de jaarrekeningcontrole is goed verlopen. In een zeer kort tijdsbeslag is de omslag gemaakt naar digitaal samenwerken.

Aandacht gevraagd voor rechtmatigheid, vastlegging van besluitvorming en administratie van effecten coronacrisis

Het is logisch dat de maatschappelijke taak boven de procedures gaan. Toch is het voor het college en de organisatie van belang om nu al bij de uitvoering (2020) van de (nood)maatregelen na te denken over de rechtmatigheid en de benodigde vastleggingen om achteraf (in 2021) verantwoording af te kunnen leggen. Overigens adviseren wij om zoveel mogelijk gebruik te blijven maken van bestaande regels en processen. Het is daarbij belangrijk dat besluitvorming op het juiste niveau plaatsvindt (college of raad) op basis van het normenkader en dat een goede vastlegging van besluitvorming en uitvoering wordt gewaarborgd. Denk daarbij van tevoren na welke informatie nodig kan zijn voor de verantwoording aan het Rijk.

Een belangrijk ander aspect is dat juist de 'normale' beheersmaatregelen in de primaire en bedrijfsvoering processen niet allemaal mogelijk zijn en het risico op mogelijke fouten én fraude toeneemt. Wij adviseren daarom de aanpassingen in processen en beheersmaatregelen vast te leggen te zorgen voor compenserende maatregelen op basis van een risicoanalyse. Tot slot adviseren wij om (in gesprek met) de lokale partners zoals ondernemers, culturele instellingen etc.) helderheid te geven over de eisen die u aan hun verantwoording stelt.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Onze bevindingen bij de jaarrekening

Wij hebben de getrouwheid van de jaarrekening en de rechtmatige totstandkoming van baten, lasten en balansmutaties gecontroleerd. Onze bevindingen vindt u in dit deel.

In het [sociaal domein](#) zien wij in vergelijking met voorgaande jaren dat het aantal en de omvang van de geconstateerde controleverschillen is gedaald. Dit heeft deels te maken met verbeterstappen in het proces, wel is nog aandacht nodig voor een tijdig plan van aanpak en afstemming met derde partijen.

In het [ruimtelijk domein](#) zijn de grondexploitaties geactualiseerd. De schattingen die het college daarbij heeft gemaakt achten wij evenwichtig. Ten aanzien van de financiële verwerking van complexe materiele vaste activa (o.a. met meerdere samenwerkings- c.q. financieringspartners) zien wij aandachtspunten.

Wij adviseren de governance van de verbonden partijen te versterken. Daarnaast zijn tevens de uitkomsten van de data-analyse opgenomen in [cijfers en bedrijfsvoering](#).

Bij [rechtmatigheid](#) hebben wij beperkte bevindingen inzake naleving van de Europese aanbestedingsrichtlijnen geconstateerd.

De [financiële positie](#) van gemeente Groningen is onder uw aandacht.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Tekorten sociaal domein

Toename van de kosten voor het sociaal domein

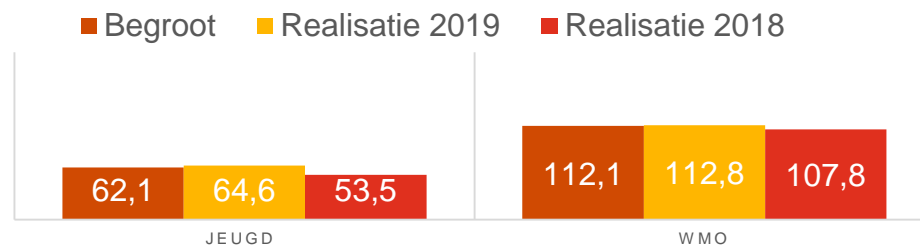
De totale kosten voor het sociaal domein zijn in 2019 met een bedrag ad € 16,1 miljoen gestegen. De kosten liggen wel grotendeels in lijn met de begroting 2019. In de cijfers van 2018 zijn ook de lasten van de voormalige gemeente Ten Boer en Haren inbegrepen.

Het totale nadeel op de begroting in het sociaal domein voor 2019 bedraagt €3,5 miljoen voor de jeugdzorg. Hierbij is sprake van enerzijds een groei in het aantal jeugdzorg cliënten en anderzijds zijn er wijzigingen in de aard en de omvang van de indicaties (zorgt voor een tekort op Rijksmiddelen van €6,7 miljoen). Tegenover dit bedrag staan ook aanvullende Rijksmiddelen ad €5,7 miljoen. In de programmaverantwoording van Groningen is toegelicht dat de volumegroei met name tot het einde eerste kwartaal 2019 steeg en daarna stabiliseerde. In vergelijking met voorgaand jaar is op totaal niveau sprake van een daling in het tekort in jeugdzorg ten opzichte van de begroting (2018: €8,4 miljoen).

Voor Wmo is er voor het eerst in jaren in de jaarrekening 2019 sprake van een voordeel ad €2,7 miljoen (tekort 2018 €3,4 miljoen) ten opzichte van de verwachtingen. Dit hangt samen met positieve bijstellingen in de septembercirculaire. We zien op totaalniveau dat er nog steeds sprake is van een toename in de totale kosten, maar dat de verschillen ten opzichte van de begroting afnemen.

In de programmaverantwoording is tevens ingegaan op de getroffen verbetermaatregelen. Zo is ten aanzien van de jeugdhulp in samenwerking met overige gemeenten in Groningen en de RIGG de transformatie in beeld gebracht. Een ander voorbeeld hiervan betreft een nieuwe contractvorm GON waarbij er met vaste aanneemsommen en effectindicatoren meer gestuurd wordt op verhouding kwaliteit/prijs/effect.

TOTALE LASTEN SOCIAAL DOMEIN

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Resultaten verantwoording sociaal domein

De geconstateerde controleverschillen zijn in de tabel weergegeven.

Prestatielevering WMO zorg in natura (excl. GON)

Voor het boekjaar 2019 is de prestatielevering voor de zorg in natura (excl. GON) op basis van productieverantwoordingen en finale kwijtingen met de zorgaanbieders overeengekomen. De organisatie heeft op basis van het [plan van aanpak](#) contact gehad met de zorgaanbieders over de verantwoording, aansluitingen gemaakt en de zorglasten met de betaalde facturen in het boekjaar vergeleken. Uit de productieverantwoordingen en finale kwijtingen komen verder geen onzekerheden inzake prestatielevering naar voren.

Voor de zorgaanbieders met een productie kleiner dan € 125.000 heeft de organisatie geen productieverantwoording en/of finale kwijting ontvangen (conform landelijk beeld). Dit betekent dat de prestatielevering van deze zorgkosten ad € 516.000 als onzeker zijn aangemerkt.

Verantwoording van de jeugdkosten ZIN

Conform voorgaande jaren steunt de gemeente voor de getrouwheid (incl. prestatielevering) van de zorgkosten Jeugd ZIN op de verantwoording afkomstig van de Regionale Inkooporganisatie Groningen Gemeenten (RIGG). De gemeente ontvangt van de RIGG een verantwoording voorzien van een controleverklaring van een externe accountant. Hieruit blijkt een totale onzekerheid ad € 2,8 miljoen in verband met nagekomen lasten uit eerdere jaren en zorgaanbieders met een productie kleiner dan € 125.000. De verantwoorde lasten in de jaarrekening sluiten aan met de verantwoording, met uitzondering van een bedrag ad € 482.000, deze kosten zijn laat bekend geworden en niet meer verwerkt in de jaarrekening.

Persoonsgebonden budgetten

Gemeente Groningen heeft in 2019 conform eerdere jaren het onderzoek ter onderbouwing van de prestatielevering aan een externe partij uitbesteed. Tijdens de controle bleek dat de externe partij de onderzoeken niet tijdig en volledig kon uitvoeren, vooral ook door de COVID-19 situatie, waardoor de deadlines niet werden behaald.

De gemeente heeft hiervoor herstelacties uitgevoerd en een grotere rol in het uitvoeren van de cliëntonderzoeken gehad. Deze onderzoeken hebben in een aantal gevallen ook geleid tot een andere conclusie dan uit het extern onderzoek bleek.

Wij adviseren de gemeente om deze ervaringen in het volgende jaar te gebruiken om de onderzoeken zelfstandig uit te voeren. Dit was reeds een wens van de afdeling DMO. Voor 1 client is vastgesteld dat de prestatie niet is geleverd in 2019 voor een bedrag ad € 24.000. Het effect van deze fout op de totale steekproef leidt tot een totale geëxtrapoleerde fout ad € 1,7 miljoen.

Uitkomsten verantwoording SVB

Conform voorgaande jaren heeft de SVB geen goedkeurende controleverklaring ontvangen. Dit resulteert in een rechtmatigheidsfout ad € 281.000 (2018: € 410.000). Daarnaast bevat de verantwoording van de SVB alleen daadwerkelijk uitbetaalde PGB-budgetten in 2019. Dit betekent dat de uitbetalingen in 2020 welke betrekking hebben op 2019 geen onderdeel zijn van de verantwoording van de SVB. Dit resulteert in een onzekerheid ad € 627.000 (2018: € 1,1 miljoen)

(x € 1.000)	Getrouwheid		Rechtmatigheid	
	Fout	Onzeker	Fout	Onzeker
Foutmarge rapportage SVB	-	-	281	-
Kasstelsel SVB	-	627	-	-
Prestatielevering PGB	1.720	-	-	-
Prestatielevering ZIN (Wmo < € 125.000)	-	516	-	-
Prestatielevering ZIN (Wmo > €125.000)				
Prestatielevering ZIN Jeugd	482	2.777	-	-
Totaal	2.202	3.920	281	-

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Het jaarrekeningproces is ten opzichte van voorgaand jaar verbeterd

Gebiedsondersteunend Netwerk (GON)

Ten aanzien van de vier zorgaanbieders die onderdeel zijn van het Gebiedsondersteunend Netwerk (hierna: GON) heeft de gemeente geen verantwoording over de afgesproken indicatoren ontvangen. Voor het totaal bedrag ad circa €15 miljoen is voor 2019 een bedrag voor finale kwijting overeengekomen. Voor de totstandkoming van de finale kwijting heeft de gemeente met de zorgaanbieders voor het eerste jaar het nakomen van de contractvoorwaarden geëvalueerd. Hierbij is met de zorgaanbieders afgesproken dat de malusregelingen (indicatoren) voor het eerste jaar niet worden toegepast en dat de vergoeding conform de overeenkomst finaal wordt gekwet. Voor het komende jaar stelt de gemeente op dit moment een plan van aanpak op om de prestatielevering van de GON-overeenkomsten op te stellen.

Plan van aanpak controle sociaal domein begint vorm te krijgen

In onze interim-rapportage hebben wij onze belangrijkste aandachtspunten gedeeld over het jaarrekeningproces inzake het sociaal domein. Hieruit bleek destijds dat in het najaar het plan van aanpak sociaal domein nog niet gereed was en dat de onderliggende verantwoordelijkheden (proceseigenaar, control en team Auditing) beter met elkaar in verbinding moesten komen.

Eind december 2019 hebben wij een concept versie van het plan met elkaar besproken. Ten opzichte van het voorgaande jaar is het jaarrekeningproces soepeler verlopen en heeft de gemeente stappen gezet in het waarborgen van de prestatielevering, bijvoorbeeld voor “oud” WMO. De stappen zijn vooral nog gericht op gegevensgerichte werkzaamheden achteraf, een stap naar borging in interne beheersing wordt nog steeds via een pilot uitgewerkt. De gemeente steunt net als voorgaande jaren voor het grootste gedeelte op derden voor de prestatielevering. Hierdoor is het proces en het tijdsplan in hoge mate afhankelijk van externe invloeden en daardoor moeilijker te beheersen voor de gemeente. De documentatie ter onderbouwing van de prestatielevering WMO ZIN, Pgb's en eindafrekening BW zijn dan ook niet tijdig door de organisatie aangeleverd.

Op basis van de samenwerking tijdens de jaarrekeningcontrole delen wij onze observaties:

- Het definitieve plan van aanpak was dit jaar laat beschikbaar en hierdoor bestond weinig ruimte voor onvoorziene omstandigheden. Wij adviseren om dit plan van aanpak direct te implementeren voor 2020 en bij te stellen met aanpassingen voor boekjaar 2020.
- De interne en externe rollen en verantwoordelijkheden zijn in het plan van aanpak beschreven, maar de feitelijke uitwerking en naleving in de praktijk kan worden aangescherpt. Wel hebben wij tijdens de jaarrekeningcontrole betrokkenheid van de verschillende lijnen (o.a. DMO afdeling, control, team Auditing) positief ervaren. Dit blijkt o.a. uit de aanwezigheid van de verschillende medewerkers bij de voortgangsbesprekingen en tussentijdse calls.
- Het plan van aanpak kan worden uitgebreid met een kort communicatieplan: wie benadert wie en wanneer een bepaalde deadline in het gedrang komt.
- De kwaliteit en begrijpbaarheid van de documentatie (o.a. de aansluitingen) moet worden verbeterd. Wij adviseren de gemeente de review/kwaliteitscheck van team Auditing op dit vlak verder uit te breiden of een duidelijke toelichting bij de documentatie op te nemen.
- Veel materiële en belangrijke controle-documenten (overzicht productieverantwoordingen met aansluiting op de jaarrekening, finale kwijtingen en RIGG) komen in vergelijking met andere grote gemeenten laat in het traject beschikbaar (eind mei). We bevelen aan om zoveel mogelijk processtappen naar voren te halen (bijv. door concept conclusies eerder op te vragen en te verwerken).
- De notities I-Sociaal domein en de sectorspecifieke handleidingen kan de gemeente nadrukkelijker toepassen in het plan van aanpak en bij het formuleren van conclusies, bijvoorbeeld bij de prestatielevering van de Pgb's.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Schattingen sociaal domein zijn evenwichtig

Bij het opstellen van de jaarrekening maakt het college belangrijke schattingen. We hebben de schattingen die het college heeft gemaakt bij het opstellen van de jaarrekening 2019 beoordeeld. Onderstaande tabel geeft een overzicht van onze bevindingen met de bijbehorende motivering.

Schatting	Waarde in 2019	Beoordeling 2019	Toelichting
Nog te betalen kosten	€ 6.900.000		De gemeente heeft de balanspost voor WMO ZIN ad € 6,9 miljoen op basis van de finale kwijtingen en reeds gedeclareerde zorgkosten berekend. Dit zorgt voor een evenwichtige inschatting. Het controleverschil is veroorzaakt doordat de werkelijke zorgkosten in een laat stadium € 482.000 hoger zijn uitgevallen.
Nog te innen eigen bijdrage WMO (CAK)	€ 456.000		Uitgaande van het verzilveringspercentages (o.b.v. de periode 2016 en 2019) is de verantwoorde vordering op het CAK een evenwichtige inschatting.
Verplichting PGB	€ 1.036.000		Uit de controle blijkt dat de gemeente per cliënt o.b.v. het maximale budget en de reeds gedeclareerde zorgkosten een inschatting van de nog te verwachten bestedingen 2019 gemaakt.
Voorziening dubieuze debiteuren sociale zaken	€ 18.163.000		De totale openstaande debiteuren sociale zaken per 31-12-2019 bedragen € 28,5 miljoen. De gemeente heeft op totaalniveau een percentage van 65% voorzien.

Controleverschil

Voorzichtig

Evenwichtig

Optimistisch

Controleverschil

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

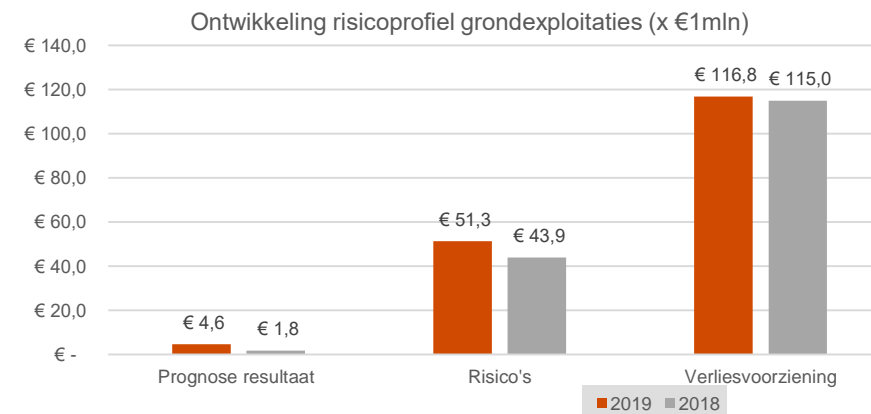
Uw grondexploitaties zijn op een kritische wijze geactualiseerd

Toename verwachte resultaten grondexploitaties door wijziging uitgangspunten

Uw grondexploitaties zijn eind 2019 geactualiseerd met als peildatum 1 oktober 2019 (met een update in het voorjaar per 31 december 2019). Het verwachte resultaat op de grondexploitaties is hierbij ten opzichte van 31 december 2018 toegenomen met € 2,8 miljoen (zie ook hiernaast in de grafiek voor ontwikkeling verwachte resultaten, risico's en getroffen verliesvoorzieningen). De verbetering van de verwachte resultaten op de grondexploitaties wordt met name veroorzaakt door wijzigingen in de uitgangspunten. Daarnaast zijn er een aantal positieve ontwikkelingen in de grondexploitaties, waaronder verkopen die eerder worden gerealiseerd dan gepland. De risico's die hiernaast zijn opgenomen en in de paragraaf Weerstandsvermogen tot uitdrukking komen, zijn exclusief Meerstad. Zie hiervoor verder: het weerstandsvermogen

Positieve stappen gezet in jaarrekeningproces, procesmanagement tussen eerste, tweede en derde lijn vraagt aandacht

In 2019 is een harmonisatie in de actualisering van de grondexploitaties doorgevoerd met het invoeren van een nieuwe rekenmodule. Dit als belangrijke stap in de verdere professionalisering van de beheersing grondexploitaties. Wij zien in 2019 dat belangrijke positieve stappen zijn gezet in het proces van de actualisering. Hierbij zijn verdere kwaliteits- en efficiencycyclagen gemaakt. De aangeleverde informatie voor de jaarrekeningcontrole is kwalitatief toegenomen (o.a. uitgevoerde verschillenanalyse en uniformiteit in de detailanalyse per complex). Daarbij is de samenwerking tussen het primaire proces en team Auditing verbeterd. Team Auditing is meer betrokken geweest in het proces van herzieningen. Het procesmanagement in het jaarrekeningproces dient te worden verbeterd. Nu zijn de interne controles (ten aanzien van de boekwaarde controle en de herzieningen) te laat uitgevoerd en met te weinig diepgang, waardoor op dit onderdeel vertraging in het proces is ontstaan.

Enkele adviezen voor 2020:

Om het proces van de actualisering en het jaarrekeningproces verder te verbeteren hebben wij de volgende adviezen:

- Start tijdig met een jaarplanning richting actualisering en jaarrekeningcontrole. Hierbij is het essentieel om voldoende tijd en capaciteit in te ruimen voor het uitvoeren van verbijzonderde interne controles
- Kijk naar de mogelijkheden om werkzaamheden te spreiden over het jaar. Zo kunnen bijv. parameters, programmering en te hanteren grondprijzen al eerder worden onderbouwd en intern gecontroleerd. Dit geldt ook voor de interne controles op de gerealiseerde kosten en opbrengsten.
- Zorg voor een meer gedetailleerde beschikbare onderbouwing van nog te maken kosten en nog te realiseren opbrengsten.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Toekomstige gebiedsontwikkelingen zijn onder uw aandacht

Toekomstige gebiedsontwikkelingen onder uw aandacht

De komende jaren spelen nieuwe grote gebiedsontwikkelingen zoals Suikerzijde, Stadshavens, Stationsomgeving en de Held III een substantiële rol. Deze toekomstige gebiedsontwikkelingen zijn complex en omvangrijk en brengen daarmee risico's en onzekerheden over toekomstige (financiële) effecten met zich mee. De projectspecifieke risico's in deze gebiedsontwikkelingen zijn nog niet altijd even nauwkeurig te bepalen. Een eerste globale berekening geeft een bandbreedte van het benodigd weerstandsvermogen aan voor deze projecten tussen €25 en €40 miljoen. Bij het meer concreet inrichten van de projecten kunnen de risico's ook beter worden ingeschat. Het is essentieel om periodiek goede scenario-analyses uit te voeren per project, maar ook projectoverstijgend, om een goede inschatting te kunnen maken van de risico's. Daarnaast maakt dit het makkelijker om in toekomstige besluitvorming door de Raad duidelijk inzicht te geven in de risico's, maar ook de voor –en nadelen van uitwerkingsvarianten (bijv. het op afstand zetten ten opzichte van in eigen beheer uitvoeren).

Suikerzijde verwerkt en gewaardeerd als “warme gronden”

Groningen bereidt de toekomstige ontwikkeling van de Suikerzijde voor. Er wordt nagedacht over de vorm en wijze waarop tot ontwikkeling zal worden gekomen. In de jaarrekening 2019 zijn de gronden van de Suikerzijde verwerkt onder de materiële vaste activa als strategische gronden. Op basis van de nieuwe notitie BBV voor grondexploitaties vallen deze gronden onder de definitie van warme gronden (gronden met concrete plannen voor woningbouw en waar op afzienbare termijn een grondexploitatie voor vastgesteld zal worden). Hierdoor is het mogelijk om de boekwaarde van de grond te vergelijken met de marktwaarde tegen toekomstige bestemming om te bepalen of een afwaardering noodzakelijk is. In 2020 zijn de gronden hiertoe door een onafhankelijke taxateur getaxeerd tegen de toekomstige bestemming. De taxatiewaarde ligt hoger dan de boekwaarde van € 42 miljoen. Een afwaardering is daarom niet noodzakelijk. Wij kunnen instemmen met de verwerking en waardering in de jaarrekening 2019. Voor de verdere ontwikkeling van het project is het belangrijk dat de voor –en nadelen van de verschillende uitvoeringsvarianten voor besluitvorming goed inzichtelijk worden gemaakt en ook worden betrokken in het voorstel voor de Raad

ter besluitvorming (o.a. verschil in gemeentelijke omgeving uitvoeren versus het op afstand plaatsen in een verbonden partij).

Financiële verwerking Spoorzone goed uitwerken

Voor een omvangrijk project als uw Spoorzone is het van belang om tijdig financiële beheersing in te richten en te bepalen hoe dit project verwerkt wordt in uw administratie. Dit conform de vereisten van het BBV. Hiertoe is de basis het vaststellen van het eigendom van de diverse componenten van het project, waarbij tevens een onderscheid mogelijk is tussen juridisch –en economisch eigendom. Landelijk is dit bij veel gemeenten een aandachtspunt, vanwege vaak de complexiteit van projecten en de samenstelling uit verschillende subonderdelen. In het kader van de jaarrekeningcontrole 2019 zijn diverse analyses uitgevoerd. Op basis hiervan kunnen wij instemmen met de huidige verwerking in de jaarrekening. Wel hebben wij het college geadviseerd om de financiële verwerking duidelijk vast te leggen (inclusief onderbouwingen). Dit om de consequente verwerking in de komende jaren te waarborgen.

Verwachting dat leningen Meerstad inbaar zijn

Gemeente Groningen heeft in de jaarrekening 2019 een deelneming Meerstad verwerkt (reeds afgewaardeerd naar 0 euro) en daarnaast verstrekte leningen aan Meerstad (€ 253 miljoen per ultimo 2019). Groningen is daarnaast eventueel verantwoordelijk voor uiteindelijke tekorten bij afronding van de grondexploitatie. Het college heeft op basis van de meest recente jaarcijfers van Meerstad, op basis van een liquiditeitsprognose en op basis van de meest recente grondexploitatie een beoordeling uitgevoerd op de inbaarheid van de leningen en het risicoprofiel. Het college is hierbij van mening dat de leningen inbaar zijn en dat op dit moment geen voorziening getroffen moet worden voor eventuele aansprakelijkheid vanuit de gemeente. De verwachte resultaten in de grondexploitatie verbeteren hierbij, o.a. door lager rentende leningen die afgesproken zijn met Meerstad (hierdoor minder rentelasten in de grondexploitatie). Door de looptijd en de grote omvang van het project blijven wel risico's bestaan. Hier houdt de gemeente ook rekening mee in de bepaling van het weerstandsvermogen.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

De parameters voor de grondexploitaties zijn evenwichtig ingeschat

De waardering van uw grondexploitaties is voor een groot deel afhankelijk van schattingen. Om inzicht te krijgen in de financiële risico's stelt de gemeente exploitatieoverzichten op, de zogenaamde jaarschijven, waarin een schatting is opgenomen van de te maken kosten en opbrengsten. Aan deze schattingen liggen diverse parameters en uitgangspunten ten grondslag. Wij hebben de gehanteerde uitgangspunten en parameters beoordeeld. In onderstaande tabel zijn onze bevindingen weergegeven.

Schatting	Waarde in 2019 (2018)	Beoordeling 2019	Beoordeling 2018	Toelichting
Gehanteerde rekenrente	1,96% (2,13%)	●	●	Het college rekent binnen de grondexploitaties met een toekomstige rekenrente van 1,96%. Deze rente is gebaseerd op de huidige leningenportefeuille van Groningen. Dit is in lijn met het BBV en beoordelen wij als evenwichtig.
Kostenstijging	2,5%, na 2022 2% (2018: gelijk)	●	●	De gehanteerde kostenstijging is 2,5% en vanaf 2022 2% (conform vorig jaar). Dit ligt in lijn met huidige marktontwikkelingen en met het inflatiepercentage op de (middel)lange termijn en het prijsindexcijfer. Daarom achten wij de schatting voor kostenstijging evenwichtig. Wij adviseren het college om, gezien de marktomstandigheden met veel wisselende prijzen, de werkelijke kostenontwikkeling in de grond-, weg- en waterbouw strak te blijven bewaken.

Controlevershil

Voorzichtig

Evenwichtig

Optimistisch

Controlevershil

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

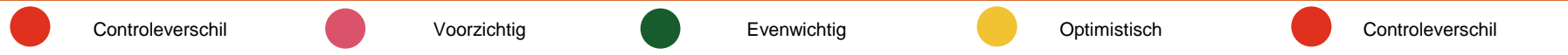
Ontwikkelingen

Bijlagen

De parameters voor de grondexploitaties zijn evenwichtig ingeschat (vervolg)

Schatting	Waarde in 2019 (2018)	Beoordeling 2019	Beoordeling 2018	Toelichting
Opbrengstenstijging	2% woningbouw, 1% bedrijfs-terreinen en 0% vanaf 10 jaar. (2018: idem)	●	●	Het college rekent voor woningbouw met 2% opbrengstenstijging en voor bedrijventerreinen 1% (in 2020: 0% aangezien hier veelal contracten voor zijn afgesloten). Deze index verhoudt zich tot marktonderzoeken. Voor grondexploitaties met een looptijd langer dan 10 jaar worden conform het BBV geen opbrengstenstijgingen ingerekend. Wij zien dat de ingerekende opbrengsten in 2019 worden gerealiseerd.
Gehanteerde programmering en fasering		●	●	De programmering en fasering van de grondexploitaties zijn nauwgezet in het herzieningsproces meegenomen. Deze programmering en fasering is gebaseerd op actuele marktomstandigheden, interne en externe adviezen, afspraken met de provincie, onderzoeken en politieke keuzes die gemaakt zijn ten aanzien van woningbouw en werkgelegenheid. Wij achten de, op marktinformatie gebaseerde, inschatting voor de programmering en fasering evenwichtig op basis van de door ons uitgevoerde werkzaamheden.
Verkooprijzen		●	●	De ingerekende prijzen zijn veelal gebaseerd op marktinformatie of taxaties en komen tot uitdrukking in de Nota Grondprijzenbeleid 2019-2022. Wijzigingen in de Nota Grondprijzen hebben met name betrekking op bedrijvenkavels. Wij achten de gehanteerde prijsstelling in de door ons gecontroleerde projecten voldoende onderbouwd.

 Introductie Kernboodschappen Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

 Interne beheersing Ontwikkelingen Bijlagen

Financiële verwerking investeringsprojecten aanscherpen

Financiële verwerking complexe projecten aanscherpen

Bij de controle van de materiële vaste activa zijn controlebevindingen ad € 3,6 miljoen geconstateerd die door de gemeente Groningen in de definitieve jaarrekening zijn gecorrigeerd. Met name de administratieve verwerking (conform het BBV) van de meer complexe projecten vraagt hierbij aandacht. De belangrijkste aandachtspunten zijn:

- Het ontbreken van formele procedures voor het (financieel) afronden van een project. Projecten zijn vaak langlopend en worden in de loop der jaren met aanverwante projecten uitgebreid, waardoor omvangrijke projecten ontstaan. Hierdoor bestaat het risico dat het (financieel) overzicht verloren gaat, er fouten in de verslaggeving/ administratie optreden en niet tijdig met afschrijven wordt gestart voor onderdelen die tussentijds gereed zijn. Wij adviseren het college om formele procedures voor de financiële afronding op te zetten waarbij (deel)projecten tussentijds financieel worden afgerond.
- Er zijn complexe projecten met diverse samenwerkingspartners (zowel uitvoering als financiering). Aan de voorkant worden hierover goede afspraken gemaakt over de financiële dekking van het project. De wijze van financiële verwerking in de jaarrekening conform het BBV wordt hierbij onvoldoende inzichtelijk gemaakt aan de voorkant. Dit heeft ook gevolgen voor toekomstige lasten en daarmee de begroting van de gemeente. Belangrijke vraagstukken zijn hierbij het eigendom van de verschillende onderdelen, het werken met voorschotten versus bestedingen en de wijze van verantwoording van bestedingen door derde partijen. Wij adviseren de gemeente bij aanvang van een project de financiële verwerking conform het BBV inzichtelijk te maken. Het opstellen van een financieel verwerkingsmemo zou een passend middel zijn om de projectbeheersing van grote projecten te standaardiseren.
- De classificatie van strategische aankopen naar een economische- of maatschappelijke functie in het kader van de waardering is onderworpen aan interpretatie. Het verdient aandacht om de overwegingen die hierbij

horen adequaat op te nemen in de dossiers die horen bij de projecten.

- Er dienen meer expliciete controles te worden uitgevoerd op het toerekenen van kosten en opbrengsten (inzake investeringen) aan de juiste boekjaren. Uit de jaarrekeningcontrole 2019 blijken veel kosten en opbrengsten die nog betrekking hebben op het jaar 2018. Dit doordat bijv. geactiveerd wordt op basis van voorschotten in plaats van op basis van gerealiseerde prestaties. Aangezien dit alleen gevolgen heeft voor de presentatie in de jaarrekening en de gevolgen niet dusdanig zijn dat het beeld van de jaarrekening hiervan anders is, zijn de correcties verwerkt in 2019 en is dit ook toegelicht in de jaarrekening.

Investeringsprojecten Groningen, Haren en Ten Boer adequaat geïntegreerd

Wij hebben vastgesteld dat de materiele vaste activa vanuit de voormalige gemeenten Groningen, Haren en Ten Boer adequaat in de administratie van de nieuwe gemeente Groningen zijn verwerkt. Hierbij is voor een consistente gedragslijn voor het toepassen van de componentenmethode alsmede de berekening van de restwaarde gezorgd. Tevens zijn de uitgangspunten vanuit de gewijzigde financiële verordening adequaat toegepast op de materiele vaste activa.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Schattingen ruimtelijk domein zijn evenwichtig

Bij het opstellen van de jaarrekening maakt het college belangrijke schattingen. We hebben de schattingen die het college heeft gemaakt bij het opstellen van de jaarrekening 2019 beoordeeld. Onderstaande tabel geeft een overzicht van onze bevindingen met de bijbehorende motivering.

Schatting	Waarde in 2019 (x € 1.000)	Beoordeling 2019	Beoordeling 2018	Toelichting
Waardering materiële vaste activa	1.323.899	●	●	Uit onze werkzaamheden ten aanzien van de waardering van de materiële vaste activa blijken geen materiële controleverschillen.
Waardering vastgoed	520.581	●	●	Wij hebben de waardering van het vastgoed gecontroleerd en geen materiële controleverschillen geconstateerd. Aandachtspunten betreffen de classificatie van het vastgoed (maatschappelijke versus bedrijfseconomische functie) en de recentheid van de taxaties.
Waardering grondexploitaties	74.949	●	●	Zie voor toelichting hier .
Juistheid en volledigheid voorziening (onderhoud en egalisatie belastingen)	35.099	●	●	Wij hebben vastgesteld dat aan de onderhoudsvoorzieningen een actueel onderhoudsplan ten grondslag ligt en de voorziening aansluit op dit onderhoudsplan (bijvoorbeeld Groninger Museum). Daarnaast hebben wij vastgesteld dat de voorziening voor egalisatie van gemeentelijke belastingen (afval en rioolheffing) adequaat is verantwoord.

Controleverschil

Voorzichtig

Evenwichtig

Optimistisch

Controleverschil

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Organisatie is op specifieke functies kwetsbaar

Organisatie is kwetsbaar op specifieke functies

Naast onze controlewerkzaamheden ten aanzien van de jaarrekening en de interne beheersing hieromtrent, kijken we ook naar wat ons opvalt. In het kader van “zeg wat je ziet” delen we actief onze observaties met als doel de organisatie te versterken. Gedurende de jaarrekeningcontrole van 2019 is het ons opgevallen dat sommige functies dun bezet zijn en daarmee kwetsbaar zijn. Hierdoor wordt het risico op fouten of ongewenste mutaties hoger. Wij hebben tijdens onze controle specifiek gezien dat op de volgende functies de bezetting kwetsbaar is:

- Inkoop, aanlevering en toetsing aanbestedingsdossiers veelal verricht door één functionaris;
- Binnen het team planning, control en beleid heeft een uitbreiding plaatsgevonden van functionarissen die werken aan het jaarrekeningproces en afstemming met PwC. We zien nog wel op specifieke plekken kwetsbaarheden in deze samenstelling en mate van vervangbaarheid.
- Omgevingsvergunningen, waarbij de bouwkostentoets slechts door één medewerker wordt uitgevoerd voor projecten met een waarde groter dan € 20.000. Voor de lagere bedragen worden deze werkzaamheden door de bouwaccountmanagers verricht.

Wij adviseren het college om actief kwetsbaarheden te identificeren, kennisdeling te borgen, tijdig te anticiperen op (dreigende) uitval van medewerkers en concrete achtervang in te richten voor kwetsbare onderdelen in de organisatie.

Leges omgevingsvergunningen voor een belangrijkdeel nog te factureren

In het kader van de bedrijfsvoering hebben wij geconstateerd dat op de afdeling VTH slechts één medewerker verantwoordelijk voor de bouwkostentoets (het toetsen van de bouwaanvraag) . Door het uitvallen van deze medewerker heeft de bouwkostentoets, en daarmee de facturatie, in de laatste maanden van het boekjaar 2019 niet plaatsgevonden. De totale verwachte opbrengsten van deze werkvoorraad per 31 december 2019 bedroeg € 10,5 miljoen.

Wij hebben het college geadviseerd aandacht te hebben voor de kwetsbaarheid in het proces (inclusief aanscherpen van de interne beheersing). Dit om opbrengsten tijdig te kunnen innen, maar ook om te voorkomen dat vergunningen te laat of van rechtswege worden toegekend.

Voor 2019 is specifiek gecontroleerd in hoeverre de werkvoorraad op balansdatum ad €10,5 miljoen nog een opbrengst voor 2019 vormt. De gemeente heeft de omvang van de opbrengsten voor het boekjaar 2019 op € 5,7 miljoen bepaald en hiervoor een balanspost “nog te factureren” verantwoord.

We hebben deze inschatting beoordeeld en concluderen dat deze “voorzichtig” is (geen controleverschil, wel hoger dan verwacht). Er worden vaste percentages gebruikt om de verantwoording voor de opbrengst voor 2019 te bepalen (bijv. 70% opbrengst in 2019 als enkel de facturatie nog dient plaats te vinden in 2020). De percentages worden niet consequent toegepast, dit is een aanbeveling voor de interne beheersing. Er is geen sprake van een materieel controleverschil.

Verantwoordelijkheden tussen de GR Noordelijk Belastingkantoor (NBK) en gemeente Groningen niet voldoende duidelijk afgestemd

Het heffen en innen van de gemeentelijke belastingen is aan het NBK uitbesteed. De opbrengsten worden jaarlijks door het NBK verantwoord aan de gemeente Groningen (inclusief accountantscontrole). Uit de afstemming over de verantwoording 2019 is gebleken dat de verantwoordelijkheid voor het bepalen van de voorziening voor oninbare belastingendebiteuren bij de gemeente ligt (vanaf 2019). Deze wijziging was niet tijdig bekend bij de medewerkers van Groningen.

Daarnaast zien we dat de administratieve verwerking van de debiteuren aandacht vraagt. Het is nu af en toe wat versnipperd in de administratie opgenomen. Dit komt het inzicht en daarmee de verwerking in de jaarrekening niet ten goede. Wij adviseren in 2020 hier actie op te ondernemen en daarbij ook het Handboek Financieel Beheer te actualiseren.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Onderwerpen met specifieke aandacht in uw bedrijfsvoering

Voor het negatief eigen vermogen Veiligheidsregio Groningen is een risico gereserveerd in het weerstandsvermogen

De Veiligheidsregio Groningen (VRG) is een verbonden partij voor gemeente Groningen en alle overige gemeenten in de provincie Groningen. De VRG is verantwoordelijk voor onder meer de brandweezorg en crisisbeheersing. Voor deze activiteiten draagt de gemeente jaarlijks circa €16 miljoen bij in de vorm van de jaarlijkse bijdrage. Indien de VRG niet aan haar verplichtingen kan voldoen zijn de deelnemers (de gemeenten) financieel aansprakelijk.

In het voorjaar van 2020 heeft de VRG in afstemming met de huisaccountant van de VRG vastgesteld dat volgens een nieuw overgangsrecht inzake Functioneel Leeftijdsonslag voor brandweerpersoneel (FLO) een voorziening dient te worden getroffen. Voor de FLO verplichtingen dient de VRG een voorziening te verantwoorden ad €15,2 miljoen.

Het opnemen van deze voorziening leidt bij de VRG tot een negatief eigen vermogen ad circa €12 miljoen. Gezien de financiële aansprakelijkheid van de gemeenten heeft er direct na deze constatering onderlinge afstemming plaatsgevonden tussen de gemeenten en de VRG over de gevolgen voor het jaarrekeningtraject 2019.

De gemeente Groningen stelt zich op het standpunt dat in haar jaarrekening **geen** voorziening gevormd dient te worden. De belangrijkste argumenten hiervoor betreffen:

- Er is door de VRG nog geen aanvullende bijdrage voor 2019 opgeëist bij de gemeenten. Dit komt mede doordat er nog geen definitieve aanvullende bijdrage kan worden gekwantificeerd. De vraag is of en in welke termijn de gemeenten het negatieve eigen vermogen zouden moeten gaan aanzuiveren. VRG en gemeenten hebben tijd nodig om na te denken over alternatieven om het eigen vermogen weer op niveau te brengen. Een aanvullende bijdrage van de gemeenten is hierbij niet het enige alternatief.

- De gemeenten gaan met de VRG in overleg waarbij ook contact wordt gezocht met de provincie als toezichthouder. In het najaar 2020 worden de resultaten verwacht van deze gesprekken en meer inzicht in de financiële gevolgen voor de begrotingen van de VGR en de gemeenten.

Aangezien er wel sprake is van een aanzienlijk risico op hogere gemeentelijke bijdragen aan de Veiligheidsregio heeft de gemeente Groningen het risico toegelicht in de jaarrekening en opgenomen in de berekening van het weerstandsvermogen in de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing. Er is een incidenteel risico ad 5,25 miljoen euro opgenomen (gemiddelde van het risico exclusief de reeds opgenomen meerjarige bijdragen €3,8 en het maximale risico ad € 6,7 miljoen). We kunnen instemmen met de huidige verwerking in de jaarrekening 2019. Wel is het belangrijk om in 2020 op basis van gemaakte afspraken te beoordelen of een voorziening moet worden getroffen.

Gevolgen van de herindeling zijn adequaat verwerkt in de openingsbalans

Per 1 januari 2019 is de nieuwe gemeente Groningen ontstaan vanuit de voormalige gemeenten Groningen, Haren en Ten Boer. In een vroegtijdig stadium is de openingsbalans opgesteld en door ons gecontroleerd. Deze cijfers zijn hiermee juist gepresenteerd als openingsbalans in de jaarrekening van 2019.

Tijdens onze controle hebben we vastgesteld dat nagenoeg alle processen zijn geïntegreerd en de verschillen in de bedrijfsvoering vanuit de voormalige gemeenten zijn weggenomen. In de [paragraaf herindeling](#) is toegelicht dat qua formele harmonisatie (vaststellen tarieven belastingen en heffingen bijvoorbeeld) nog flink wat stappen moeten worden gezet.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Schattingen domein bedrijfsvoering zijn evenwichtig

Bij het opstellen van de jaarrekening maakt het college belangrijke schattingen. We hebben de schattingen die het college heeft gemaakt bij het opstellen van de jaarrekening 2019 beoordeeld. Onderstaande tabel geeft een overzicht van onze bevindingen met de bijbehorende motivering.

Schatting	Waarde in 2019	Beoordeling 2019	Commentaar
Waardering financiële vaste activa	400.731		We hebben de waardering van de financiële vaste activa in detail gecontroleerd. Hieronder valt ook de positie met Meerstad en Warmtestad. Hieruit komen geen materiele bevindingen naar voren. Zie ook toelichting hier .
Waardering debiteuren en overige uitzettingen	146.079		We hebben de waardering van de voorziening dubieuze debiteuren gecontroleerd. Uit onze werkzaamheden blijkt dat de interne beheersing rondom de voorziening oninbare belastingdebiteuren verder kan worden verbeterd. Zie voor toelichting hier .
Juistheid en volledigheid voorzieningen	48.122		We hebben de juistheid en volledigheid van de voorzieningen gecontroleerd. De schattingen zijn evenwichtig, met uitzondering van de voorziening voor pensioenen wethouders. Als gevolg van verouderde uitgangspunten door een specialistische derde (sterftetabel) hebben we een controleverschil geconstateerd ter grootte van € 621.000.
Volledigheid vlottende passiva	259.032		Wij hebben de volledigheid van de verantwoorde verplichtingen gecontroleerd. Hieruit blijkt dat de verantwoording in het juiste boekjaar van de projecten (MVA/Grex) en daarmee de volledigheid van de verplichtingen kan worden aangescherpt. Zie voor toelichting hier . In de jaarrekening 2019 hebben we een controleverschil ter grootte van € 1,8 miljoen geconstateerd.

Controleverschil

Vorzichtig

Evenwichtig

Optimistisch

Controleverschil

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Een data gedreven controle!

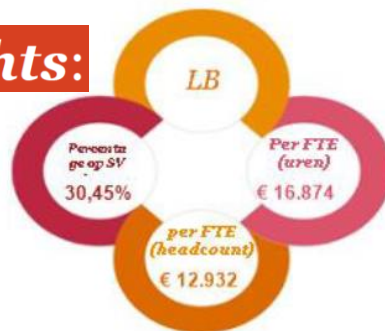
Digitale tools helpen onze controle naar een hoger niveau

Gedurende de jaarrekeningcontrole hebben we gebruik gemaakt van data analyse tools binnen meerdere onderdelen van onze controle. Deze onderdelen betroffen onder andere:

- Personeelskosten (HR Insights 4 audit)
- BTW (VAT Insights 4 audit)
- Manuele journalposten en fraude risico analyses (Account Analyser& Halo for Journals)
- Opzet van procedures (Process Mining)

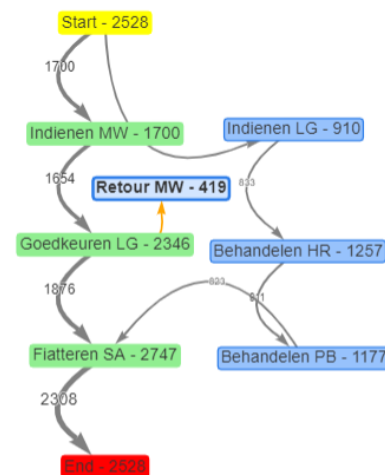
Deze data-analyses hebben onze jaarrekeningcontrole een kwalitatieve impuls gegeven. In plaats van controleren middels deelwaarnemingen, stellen we vast dat de majeure stroom van transacties adequaat is verantwoord. Juist op de uitzonderingen hebben wij ons gezamenlijk kunnen richten, waaronder btw op credit nota's, inkopen zonder btw code, berekening af te dragen loonheffing en risico controles op handmatige boekingen Hieruit komen geen verdere bevindingen.

HR Insights:

Team Auditing heeft ambitie om data-analyse toe te passen

Tijdens de leerjourney van team Auditing is nader ingegaan op de Process Mining tool van PwC. Process Mining maakt inzichtelijk hoe de processen eruit zien, vanuit werkelijke én volledige data bestanden. Met de (geanonimiseerde) data heeft team Auditing een tweetal processen van gemeente Groningen in kaart gebracht. Voor de interne controle over het boekjaar 2020 wordt door team Auditing getracht om Process Mining zelfstandig toe te passen in de interne controle.

Halo

Dashboard

Total no journals

342,046

Journals < EUR 0

0

Average lines per manual journal

15.2

Number of users

533

Users posting < 10 journals

203

 Introductie Kernboodschappen Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

 Interne beheersing Ontwikkelingen Bijlagen

Minder afwijkingen van de Europese aanbestedingsrichtlijnen geconstateerd

Onrechtmatigheden in aanbestedingen komen met name voort uit voorgaande jaren

Gemeente Groningen heeft in 2019 € 268 miljoen besteed bij haar leveranciers. Vanuit deze bestedingen controleren wij of de wet- en regelgeving rondom inkoop is nageleefd. In de controle op de naleving van Europese aanbestedingsrichtlijnen hebben wij een onrechtmatigheid ad € 978.000 (2018: € 2.870.000) geïdentificeerd. Deze bevinding komt voort uit een deelwaarneming van € 129 miljoen.

De geconstateerde afwijkingen van de Europese aanbestedingsrichtlijnen zijn met name ontstaan uit aangegane verplichtingen in voorgaande jaren. Daarnaast vragen wij aandacht voor concessie overeenkomsten. Aan dergelijke overeenkomsten zitten specifieke vereisten vast, zoals looptijd en winstopslag voor de concessiehouder. In de dossiervoering rondom de concessies in onze deelwaarneming waren deze vereisten slechts summier onderbouwd.

We hebben geconstateerd dat de primaire afdelingen, samen met team Auditing, een vaste opbouw van het dossier met een checklist (topsheet) heeft gehanteerd waaruit overwegingen om te komen tot een rechtmatige aanbesteding zichtbaar zijn aangetoond. Dit is een duidelijke verbetering ten opzichte van afgelopen jaar. Wel is dit een arbeidsintensieve actie gebleken, die laat in het jaar is uitgevoerd. Wij adviseren gemeente Groningen om deze werkzaamheden tussentijds uit te voeren om eerder bevindingen inzichtelijk te krijgen en de werkdruk te spreiden over het jaar.

Er zijn tevens onrechtmatigheden in het kader van de nationale aanbestedingswet geconstateerd. Bevindingen in het kader van de nationale aanbestedingswet leiden niet tot een onrechtmatigheidsfout die meeweegt in ons oordeel. We moeten deze wel rapporteren. We hebben 8 afwijkingen van de nationale Aanbestedingswet geïdentificeerd vanuit onze controle.

Aandacht voor naleving Aanbestedingswet tijdens de coronacrisis

Als gevolg van de huidige coronacrisis bestaat het risico dat snelle keuzes worden gemaakt die naleving van de Aanbestedingswet in gevaar kunnen brengen. Gemeente Groningen kan hierbij een beroep doen op artikel 2.32 lid 1 sub c van de Aanbestedingswet. Op deze manier is het mogelijk om een onderhandelingsprocedure zonder aankondiging toe te passen, hetgeen feitelijk neerkomt op onderhandse gunning. Inkopers doen er in deze gevallen goed aan om direct vast te leggen dat het ook niet mogelijk is of was om de versnelde procedure ex 2.74 Aw. toe te passen.

Nieuwe drempelbedragen voor Europees Aanbestedingen zijn vastgesteld per 1 januari 2020

De nieuwe drempelbedragen voor Europese aanbestedingen zijn vastgesteld per 1 januari 2020 voor een periode voor 2 jaar. De drempelbedragen zijn in vergelijking met 2019 verlaagd door de Europese Commissie.

Voor werken geldt: € 5.350.000 (nu € 5.548.000)

Voor leveringen en diensten geldt: € 214.000 (nu € 221.000)

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Begrotingsrechtmatigheid is nageleefd over 2019

Een onderdeel van onze rechtmatigheidscontrole betreft de naleving van het budgetrecht van de raad. Is op programma of kredietniveau niet meer besteed dan waar u als raad toe besloten heeft? Overschrijdingen zijn in sommige gevallen onrechtmatig. Onderstaand hebben wij de overschrijdingen opgenomen en weergegeven of deze wel of niet meewegen in ons oordeel bij de jaarrekening.

Programma/krediet	Lasten werkelijk (x €1.000)	Overschrijding ten opzichte van begroting (na wijziging) / krediet (x €1.000)	Telt overschrijding mee voor het oordeel?	Toelichting
11. Dienstverlening	14.982	265	Nee	De begrotingsoverschrijdingen worden door de raad alsnog goedgekeurd bij de vaststelling van de jaarrekening 2019 (dit is toegestaan op basis van de kadernota rechtmatigheid). Daarnaast is voor de ondertunneling Paterswoldseweg ook een separaat raadsbesluit genomen in april 2020 inzake dit investeringskrediet. In de toelichting op de betreffende programma's, in overzicht 4. begrotingsoverschrijdingen en 5. investeringen is aangegeven dat overschrijdingen passend zijn binnen het bestaande beleid of dat tegenover de overschrijding in lasten een compenserende bate is verantwoord. Hierdoor keurt de Raad de overschrijding goed met het vaststellen van de jaarrekening. We zijn het eens met deze conclusie en hebben geen overschrijdingen meegewogen in ons oordeel.
Ondertunneling Paterswoldseweg en aanverwante werkzaamheden (ESGL)	15.228	3.028	Nee	

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

De kengetallen van gemeente Groningen laten een kwetsbaar beeld zien

Het BBV schrijft voor dat enkele financiële kengetallen verplicht worden toegelicht in het jaarverslag. Wij hebben deze verplichte kengetallen over 2019 vergeleken met het voorgaande verslagjaar, alsmede met het gemiddelde van gemeenten met meer dan 100.000 inwoners. Hierbij valt op te merken dat de gemeente Groningen een relatief hoge netto schuldquote heeft ten opzichte van vergelijkbare gemeenten. Dit wordt veroorzaakt doordat er in de gemeente veel grote projecten en investeringen zijn verricht in het huidige jaar, alsmede in de afgelopen jaren. Zo is er aanzienlijk geïnvesteerd in, en financiering aangetrokken, voor Meerstad en de spoorzone.

Het solvabiliteitsratio is eveneens naar verhouding laag. De solvabiliteit geeft aan in welke mate de gemeente aan de financiële verplichtingen kan voldoen. Dit lage ratio wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door relatief hoge schulden in verband met de gemeentelijke grondposities. Het is belangrijk de solvabiliteit te zien in relatie tot de geschatte risico's en het [weerstandsvermogen](#).

De structurele exploitatieruimte geeft weer in hoeverre de structurele baten de structurele lasten kunnen dekken. Vanaf 2020 voorziet Groningen een positief percentage als gevolg van structurele hervormingsmaatregelen.

Voor de komende jaren voorziet u een lichte verbetering van de financiële kengetallen, met name in de netto schuldquote en de structurele exploitatieruimte. Het aandeel reserves in het beschikbare weerstandsvermogen is relatief laag (39%). Hierdoor wordt naar verhouding ook in de komende jaren het eigen vermogen verlaagd en wordt hierdoor de financieringsbehoefte op de lange termijn groter. Zowel de netto schuldquote, als de solvabiliteit zal hierdoor naar verwachting dalen.

Kengetallen (exclusief COVID-19)	Gemeente Groningen		100.000+ gemeenten	
	2019	2018	2019*	2018
Netto schuldquote	148%	140%	88%	73%
Netto schuldquote gecorrigeerd	111%	99%	133%	63%
Solvabiliteit	9%	13%	25%	29%
Grondexploitaties	7%	7%	9%	11%
Belastingcapaciteit	108,8%	104%	95%	93%
Structurele exploitatieruimte	1%	-0,4%	0,4%	0,0%

* op basis van de begroting 2019

Medio april 2020 heeft u de herijkte kadernota weerstandsvermogen en risicomanagement 2020 vastgesteld.

De versterking van de financiële positie en de aanvulling van de gemeentelijke reserves in het weerstandsvermogen blijven derhalve ook voor de komende jaren een belangrijk aandachtspunt. Wij adviseren u om deze financiële posities adequaat te blijven monitoren en tijdig tekorten te identificeren.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

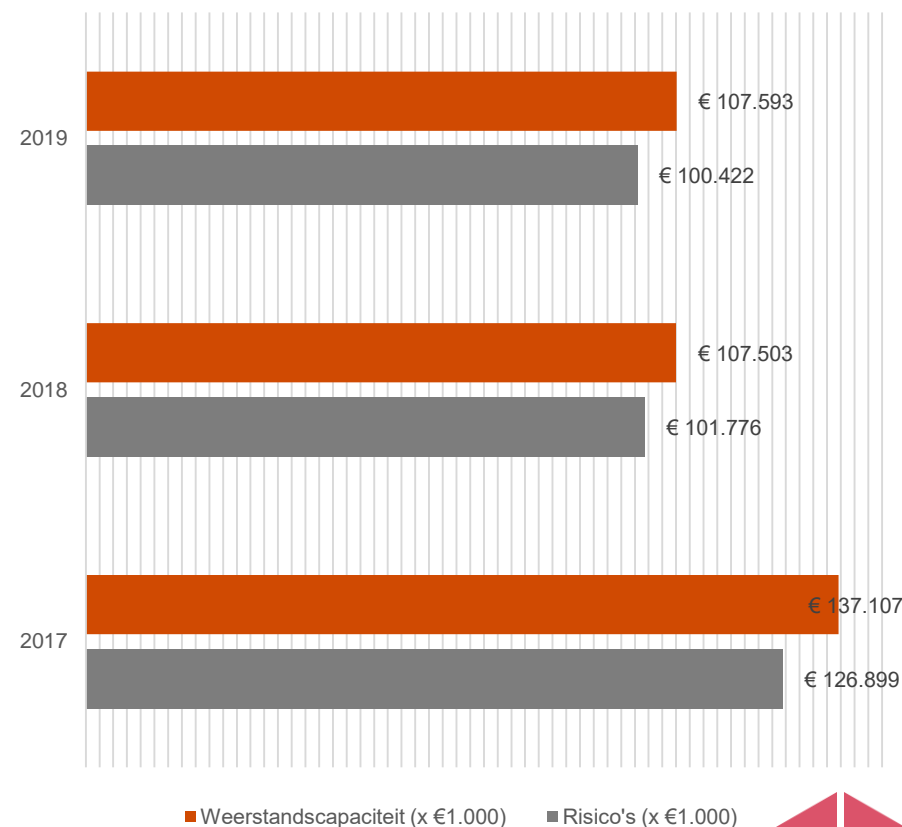
Bijlagen

Het weerstandsvermogen ligt in lijn met voorgaand jaar en blijft toereikend voor het afdekken van de risico's

De weerstandscapaciteit bestaat uit de beschikbare reserves om risico's op te kunnen vangen. Uit de meest actuele risico-inventarisatie van gemeente Groningen komt een totale inschatting van €102 miljoen aan ingeschatte risico's ten opzichte van een beschikbare weerstandscapaciteit van €108 miljoen. Hiermee classificeert u het beschikbare weerstandsvermogen op basis van de door u vastgestelde normen als voldoende (een weerstandscapaciteit van 106%). Door het beperkte overschot op uw weerstandsvermogen is uw risicomanagement erg belangrijk. Tijdig anticiperen op dreigende risico's kan u helpen te voorkomen dat uw weerstandsvermogen ontoereikend wordt.

De belangrijkste risico's hebben betrekking op uw grondexploitaties en de sturing op verbonden partijen die gronden ontwikkelen (€80 miljoen). Deze risico's bestaan met name uit algemene risico's als vertragingsrisico's, risico's van nog vast te stellen grondexploitaties, project specifieke risico's en onverwachte marktomstandigheden. De risico's van nog vast te stellen grondexploitaties (€14 miljoen) waren niet meegenomen in de berekening van het weerstandsvermogen 2018, omdat de uitkomst nog onvoldoende bekend was. Voor Meerstad is sprake van een renteverlaging waardoor er een stevige verbetering is ontstaan van de winstverwachting (van €35 miljoen naar €59 miljoen). Van een aantal grote nieuwe aanstaande gebiedsontwikkelingen moet een verdere uitwerking van scenario-analyses nog gebeuren. Deze positieve ontwikkelingen zijn nog niet meegenomen teneinde schommelingen in het benodigd weerstandsvermogen te beperken. Voor het niet realiseren van de bezuinigingsopgave is €9 miljoen opgenomen. Ook zijn er structurele risico's geïdentificeerd binnen het sociaal domein (€6 miljoen).

Wij hebben in onze controle vastgesteld dat een juist onderscheid is gemaakt tussen de risico's die zijn ingerekend in uw grondexploitaties en de afgedekte risico's in uw weerstandsvermogen. Uw beschikbare weerstandscapaciteit is met name opgebouwd uit reserves en stille reserves (87% van uw weerstandscapaciteit). Dit betreffen incidentele middelen (€88 miljoen) die eenmalig ingezet kunnen worden om risico's af te dekken. In het afgelopen jaar heeft u een deel van de incidentele middelen aangewend om tekorten af te dekken.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

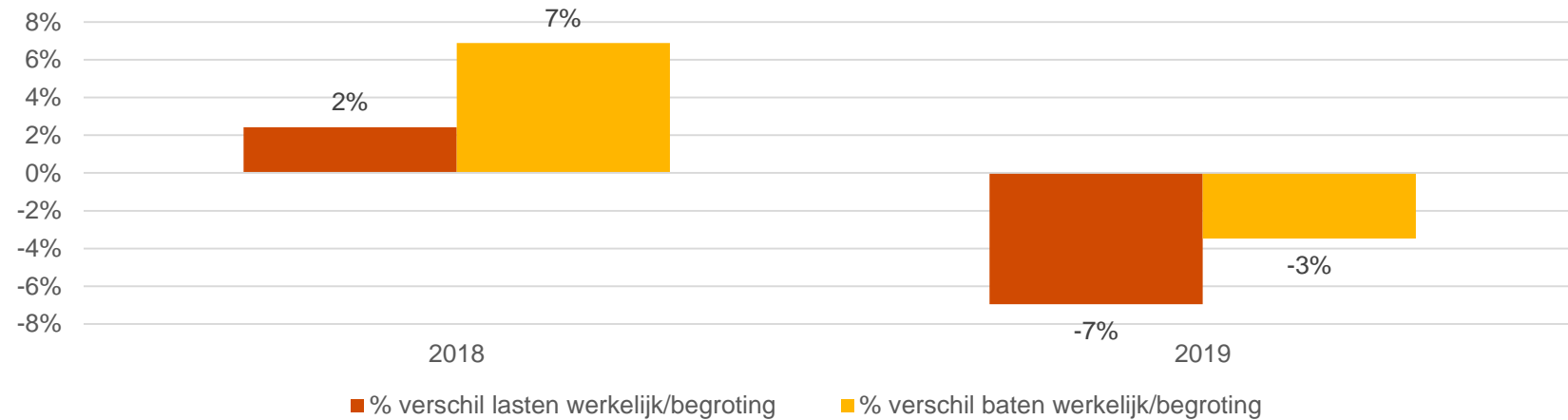
SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

De realisatie van het saldo baten en lasten ligt niet in lijn met de begroting

Het saldo van baten en lasten (voor mutaties reserves) uit de jaarrekening 2019 komt op een resultaat van €29,6 miljoen negatief. De primitieve begroting ging uit van een saldo van €59,4 miljoen negatief. In de begroting na wijziging is dit bijgesteld tot een verwacht saldo van € 71,8 miljoen negatief. In de voorbije jaren zien wij dat er grote verschillen bestaan tussen het gerealiseerde resultaat voor bestemming en het resultaat voor bestemming conform de primitieve begroting. In de programmaverantwoording geeft het college per deelprogramma een toelichting op de grote afwijkingen van baten en lasten. Na de inzet van de reserves bedraagt het resultaat over 2019 €42 miljoen positief.

De belangrijkste verschillen ten opzichte van de begroting na wijziging zijn:

- Een verbetering van het resultaat grondbedrijf (€5,6 miljoen) door een gering aantal afwaarderingen, hogere verkoopopbrengsten en een vrijval van verliesvoorzieningen bij de geactualiseerde grondexploitaties.
- Een voordeel van €5,2 miljoen op het programma verkeer, met name door niet geheel bestede middelen in 2019.
- Voor €6,2 miljoen met betrekking tot Werk en activering, met name doordat de beschikbare middelen voor een aantal projecten in 2019 niet volledig zijn uitgegeven.

Wij blijven benadrukken dat het van belang is uw P&C cyclus adequaat uit te voeren om zo jaarlijks tot een betrouwbare meerjarenbegroting te komen. Op deze wijze bent u beter in staat het voorspellend vermogen in uw organisatie te vergroten en kunnen deze schommelingen in het resultaat meer worden teruggedrongen.

- Introductie
- Kernboodschappen
- Uitkomsten controle
- Jaarverslag
- Jaarverslag
- Jaarrekening
- WNT**
- SiSa
- Interne beheersing
- Ontwikkelingen
- Bijlagen

De bezoldiging van uw topfunctionarissen is juist verantwoord in de WNT-bijlage

Als onderdeel van onze controle hebben wij de naleving van de Wet Normering Topinkomens (WNT) gecontroleerd. Uit onze controle blijken geen bevindingen. Op grond van de wet zijn de griffier en de gemeentesecretaris aangewezen als topfunctionaris. Hun bezoldiging is juist en volledig verantwoord in de bijlage WNT in uw jaarstukken.

Wilt u meer weten over de WNT? Kijkt u dan op: <https://www.topinkomens.nl>

Bijlage Wet Normering Topinkomens (WNT)

	U heeft drie topfunctionarissen verantwoord in de jaarrekening 2019. Dit betreffen de griffier, de interim-gemeentesecretaris (tot medio december 2019) en de gemeentesecretaris (vanaf medio december 2019)
	Uw huidige topfunctionarissen zijn in loondienst. De interim gemeentesecretaris was werkzaam op basis van een detacheringsovereenkomst. Deze overeenkomst hebben wij expliciet getoetst en uit onze controle zijn geen onregelmatigheden gebleken.
	U heeft in 2019 geen ontslagvergoedingen boven de WNT-grens uitgekeerd.

Met ingang van 2020 zijn in de WNT een aantal wijzigingen doorgevoerd

De belangrijkste wijzigingen zijn:

- De wettelijke maximale bezoldiging voor topfunctionarissen is aangepast van € 194.000 in 2019 naar € 201.000 in 2020.
- In de Uitvoeringsregeling WNT 2020 is nieuw opgenomen dat de bezoldiging die een topfunctionaris ontvangt voor werkzaamheden bij een gelieerde rechtspersoon, en/of de bezoldiging die een topfunctionaris ontvangt uit hoofde van een andere, niet als topfunctionaris uitgeoefende functie, in de WNT-verantwoording moet worden opgenomen. Hiervoor heeft BZK in zijn verantwoordingsmodel WNT 2019 al een nieuwe tabel 1E opgenomen. De verwachting is dat deze tabel ook in het model 2020 zal worden opgenomen.

De controleverklaring bevat een paragraaf inzake overige aangelegenheden over de anticumulatie-bepaling WNT

Met ingang van 2018 gelden nieuwe WNT-regels voor de samenloop van topfuncties bij verschillende WNT-instellingen. Deze anticumulatie-bepalingen regelen dat de som van de bezoldigingen van iemand die uitvoerende topfuncties uitoefent bij meerdere rechtspersonen of instellingen, niet hoger mag zijn dan het van toepassing zijnde bezoldigingsmaximum. In overeenstemming met het Controleprotocol WNT 2019 hebben wij geen controle uitgevoerd op de naleving van deze anticumulatiebepalingen. Dit hebben wij in onze controleverklaring bij uw jaarrekening in een paragraaf inzake overige aangelegenheden tot uitdrukking gebracht.

 Introductie Kernboodschappen Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

 Interne beheersing Ontwikkelingen Bijlagen

Geen bevindingen in de SiSa-bijlage

Wij hebben in onze controle specifieke werkzaamheden verricht om een oordeel te kunnen geven over de getrouwheid en rechtmatigheid van de financiële verantwoordingsinformatie in de SiSa bijlage bij de jaarrekening 2019.

Voor de bevindingen uit onze controle gelden op grond van het Besluit accountantscontrole decentrale overheden ('BADO') zwaardere rapporteringstoleranties dan voor andere onderdelen van de reguliere jaarrekening.

De rapporteringstolerantie is per specifieke uitkering:

- € 12.500 indien de omvangsbasis kleiner dan of gelijk is aan € 125.000;
- 10% indien de omvangsbasis groter dan € 125.000 en kleiner dan of gelijk is aan € 1.000.000;
- € 125.000 indien de omvangsbasis groter is dan € 1.000.000.

De rapporteringstolerantie heeft geen consequenties voor de omvang en aard van de controle van specifieke uitkeringen. In de [volgende tabel](#) hebben wij onze bevindingen per specifieke uitkering opgenomen.

Afgrenzing bestedingen GRO2C en GRO21C

Bij de controle van de bestedingen van de SiSa-regeling GRO2C en GRO21C zijn er controleverschillen geconstateerd met betrekking tot de verantwoording van bestedingen in het juiste boekjaar. Er zijn bestedingen uit 2018 die in 2019 zijn verantwoord voor de subsidies voor projecten uit de voormalige gemeente Haren. In de SiSa-bijlage 2019 zijn de bestedingen tot en met het boekjaar 2018 alsnog separaat verantwoord en hiermee dus verantwoord in het juiste boekjaar. Daarnaast zijn wij van mening dat een handmatige actie noodzakelijk is om de bestedingen onder te verdelen naar specifieke beschikkingen. Wij bevelen aan om in de projectadministratie hier rekening mee te houden.

Introdactie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Jaarverslag

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Nr	Naam specifieke uitkering	Totale fout of onzekerheid per specifieke uitkering	Totale omvang van de fout of de onzekerheid	Toelichting fout/onzekerheid
D1	Regionale meld- en coördinatiecentra voortijdig schoolverlaten	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
D1A	Regionale maatregelen voortijdig schoolverlaten 2016-2021	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
D8	Onderwijsachterstandenbeleid 2019-2022 (OAB)	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
D10	Volwasseneneducatie	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
E3	Subsidieregeling sanering verkeerslawaaï	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
G2	Gebundelde uitkering op grond van artikel 69 Participatiewet gemeentedeel 2019	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
G3	Besluit bijstandsverlening zelfstandigen 2004 (exclusief levensonderhoud beginnende zelfstandigen) gemeente 2019	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
H1	Ministeriële regeling heroïnebehandeling	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
H4	Specifieke uitkering Sport	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
C7C	Investering stedelijke vernieuwing (ISV) II	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
GRO 21C	Regiospecifiek pakket (RSP)	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
GRO 2C	Verkeer en Vervoer Groningen	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
GRO 07C	Nationaal Programma Groningen	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
E26	Spoorse doorsnijdingen, tranche 1	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing
F5	Specifieke uitkering Batch 1588	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Niet van toepassing

De strekking van de verklaring bij de jaarrekening (inclusief de SiSa-bijlage) is goedkeurend inzake de getrouwheid en rechtmatigheid

- Introductie
- Kernboodschappen
- Uitkomsten controle
- Interne beheersing
  - Kwaliteit
  - Fraude en wet- en regelgeving
- Ontwikkelingen
- Bijlagen

Kwaliteit van uw interne beheersing

De interne beheersing van gemeente Groningen krijgt aandacht, structurele borging vergt echter tijd

We hebben een toelichting opgenomen op de status van de beheersing van de processen.

Voor zover wij bevindingen hebben in de controle met betrekking tot de betrouwbaarheid en continuïteit van de geautomatiseerde gegevensverwerking, melden wij die. Wij hebben er geen specifiek onderzoek naar gedaan. Bij onze controle is in dit opzicht niets naar voren gekomen.

We hebben in de startnotitie 2019 onze significante risico's aan u gecommuniceerd voor de controle 2019. Ten opzichte van de startnotitie heeft er één wijziging plaatsgevonden. Het risico op de verantwoording van inkomende subsidies (volledigheid en juiste boekjaar/verschuivingsrisico) is bijgesteld van een significant risico naar een normaal risico (op basis van de omvang).

- Introductie
- Kernboodschappen
- Uitkomsten controle
- Interne beheersing
- Kwaliteit
- Fraude en wet- en regelgeving
- Ontwikkelingen
- Bijlagen

Diverse aandachtspunten in de interne beheersing zijn onder uw aandacht

In onze rapportage interim bevindingen, zoals besproken met het auditcomité op 22 januari 2020, hebben wij ons beeld gegeven op de interne beheersing van de gemeente. Ons beeld is gevormd op basis van het lines of defence model. Klik [hier](#) voor een toelichting op dit model.

Onze belangrijkste conclusie was dat verbetering is doorgevoerd in de processen van gemeente Groningen, maar dat structurele borging (meer) tijd vergt. In de tabel hiernaast hebben wij beknopt per proces inzichtelijk gemaakt wat de status is van de interne beheersing (per voorjaar 2020). Hieruit blijkt dat een enkel proces (zichtbaar) is verbeterd. De belangrijkste wijzigingen zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Proces	Update ten opzichte van onze interim rapportage
Inkopen en betalingen	Het muteren en controleren van crediteuren stamgegevens is onvoldoende systeemtechnisch geborgd in de financiële administratie. Er bestaat geen workflow die waarborgt dat ingevoerde gegevens consequent worden gecontroleerd. Er is evenmin een logging van de doorgevoerde wijzigingen. Uit aanvullende gegevensgerichte werkzaamheden zijn geen bijzonderheden geïdentificeerd.
Aanbestedingen	Door afdeling inkoop is, in nauwe samenwerking met team Auditing, een overkoepelende spend- analyse uitgevoerd over 2019. Zowel de inhoudelijke analyses, als ook de dossiervoering, zijn duidelijk verbeterd. Voor 2020 is het van belang om deze ontwikkeling te borgen in de processen in de tweede lijn. Zie impact 2019 link .
Omgevingsvergunningen	Tijdens onze controle is gebleken dat voor ca € 5,7 miljoen aan leges over 2019 nog een bouwkostentoets uitgevoerd moet worden alvorens een factuur verstuurd kan worden Deze toets is belegd bij één persoon in de organisatie en maakt het proces hiermee kwetsbaar. Zie tevens de paragraaf inzake de bedrijfsvoering

Bedrijfsproces	Voorjaar 2020	Najaar 2019	Mutatie	
BEDRIJFSVOERING	Financiële administratie	●	●	➔
	Inkopen en betalingen	●	●	➔
	Aanbestedingen	●	●	➔
	Salarissen incl. lederz	●	●	➔
	IT	●	●	➔
	WNT	●	●	➔
	Treasury	●	●	➔
	Fiscaliteiten (Vpb, Btw)	●	●	➔
	Overige opbrengsten	●	●	➔
RUIMTELIJK	Grondexploitatie	●	●	➔
	Materiële vaste activa	●	●	➔
	Huuropbrengsten	●	●	➔
	Omgevingsvergunningen	○	●	➔
	Stadsbeheer	○	○	➔
	Inkomende subsidies	●	●	➔
SOCIAAL	Gemeentelijke belastingen	●	●	➔
	Jeugd	●	●	➔
	Wmo	●	●	➔
	Sociale uitkeringen	●	●	➔
Verstrekke subsidies	●	●	➔	

Legenda

- In opzet ontoereikend
- In opzet toereikend, maar één of meerdere beheersmaatregelen bestaan in de praktijk niet of zijn niet zichtbaar
- Proces is adequaat opgezet en beheersmaatregelen bestaan
- ◆ Niet van toepassing

- ☰ Introductie
- ⓘ Kernboodschappen
- ☆ Uitkomsten controle
- 👁 Interne beheersing
- Kwaliteit
- ⚖ Fraude en wet- en regelgeving
- 📈 Ontwikkelingen
- 📄 Bijlagen

Wat is het lines of defence model?

Onze controleaanpak is naast het controleren van de jaarrekening gericht op het verbeteren van uw bedrijfsvoering inclusief digitalisering hiervan. In onze controle hanteren wij daarvoor het three lines of defence-model. Dit model geeft handvatten om te beoordelen waar in de interne beheersing risico's worden ondervangen:

- In de **eerste lijn**: in het primaire proces, onder verantwoordelijkheid van de proceseigenaar.
- In de **tweede lijn**: in de ondersteunende processen zoals financiën en control, waar checks and balances ingericht zijn om fouten te signaleren.
- In de **derde lijn**: in uw verbijzonderde interne controle achteraf.

	1e lijn Lijnmanagement	2e lijn Ondersteuning	3e lijn Interne controle
	Afdelingen	SSC/ Control	Team Auditing
gemeente	<ul style="list-style-type: none"> • Primair verantwoordelijk voor getrouwheid en rechtmatigheid transacties binnen eigen processen • Verantwoordelijk voor kwalitatieve analyse en toelichting P&C-producten 	<ul style="list-style-type: none"> • Ondersteunt de afdelingen bij de optimalisering van de primaire processen • De administratie voert bij de verwerking een aantal primaire controles uit op de eerste lijn 	<ul style="list-style-type: none"> • Voert interne controles uit op de getrouwheid en rechtmatigheid van de financieel-kritische processen • Adviseert over verbetering in de eerste en tweede lijn
PwC	<ul style="list-style-type: none"> • Adviseert (met auditteam) preventieve interne controlemaatregelen in het primaire proces • Geeft feedback om leesbaarheid/informatiewaarde P&C-documenten te verhogen 	<ul style="list-style-type: none"> • Adviseert preventieve interne controlemaatregelen in het ondersteunende proces en de IT • Geeft adviezen om effectiviteit control-werkzaamheden te vergroten 	<ul style="list-style-type: none"> • Adviseert/klankbord om te komen tot een effectieve en efficiënte controleaanpak • Maakt waar mogelijk gebruik van de werkzaamheden van het auditteam

Wij rapporteren via het push-left principe

Het pushleft-principe is er op gericht de interne beheersing in de 1e en 2e lijn te optimaliseren. Dit vanuit het uitgangspunt dat fouten voorkomen beter is dan achteraf constateren. Indien er tekortkomingen zijn in de interne beheersing in de eerste en tweede lijn, dan zullen wij deze daarom rapporteren als bevinding, ook als deze in de derde lijn middels verbijzonderde interne controle ondervangen worden.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Interne beheersing

Kwaliteit

Fraude en wet- en regelgeving

Ontwikkelingen

Bijlagen

Breng ambities team Auditing in evenwicht met kennis- en ervaringsniveau en capaciteit

Jaarlijks worden stappen gezet in het verder op niveau brengen van de werkzaamheden van team Auditing, zo zien we een uitbreiding in het aantal posten waarin team Auditing een rol heeft en is er een trainingstraject afgerond. Een leergierige houding en een hoog ambitieniveau zijn positieve observaties. Een keerzijde is dat we merken dat veel voorgenomen verbeterstappen niet worden gerealiseerd, met name door verloop van personeel. De ervaringen van afgelopen jaren tonen aan dat de getoonde ambitie niet altijd in lijn ligt met het kennis- en ervaringsniveau en met de capaciteit van team Auditing. Dit wordt ook onderschreven door het Hoofd Auditing en meegenomen in de uitvoering van de nieuwe visie op control. Vanuit onze samenwerking met team Auditing zien we een aantal onderdelen waar de verbijzonderde interne controle nog moet doorgroeien. Met een focus op een aantal processen, kwalitatief hoogwaardig en conform afspraak, behaal je meer resultaat dan op veel onderdelen van mindere kwaliteit en/of niet conform afspraak. In het kader van “zeg wat je ziet” hebben we onze observaties hieronder benoemd:

- Wij zien een toename van de basiskennis als gevolg van de trainingen en nieuwe medewerkers. Daartegenover zien we dat door personele wisselingen binnen de afdeling (bijvoorbeeld stadsbeheer, SiSa) ook veel kennis vanuit voorgaande jaren verloren is gegaan (zie ook [kwetsbaarheden](#) organisatie). Het is belangrijk voldoende kennis binnen de afdeling te borgen, zodat ook de afhankelijkheden van een aantal kritieke functionarissen adequaat opgevangen kan worden. Het belang van gedegen controle documentatie wordt hiermee ook nadrukkelijk onderschreven.
- De werkdruk en de verhouding tussen aansturende en inhoudelijke werkzaamheden per persoon verdient hierbij ook specifieke aandacht, bijvoorbeeld de controles van de grondexploitaties en aanbestedingen.

- Het nemen van verantwoordelijkheid voor de uitgevoerde werkzaamheden en de review kan worden verbeterd. Wij merken dat in de praktijk regelmatig naar collega's van team Auditing, controles uit voorgaande jaren of naar PwC wordt verwezen of dat pas laat duidelijk wordt dat werkzaamheden niet tijdig worden afgerond, bijvoorbeeld grondexploitaties en materiele vaste activa. Wij onderschrijven ook de ambitie van team Auditing om meer randvoorwaarden te stellen aan samenwerking met eerste en tweede lijn, want dat is bij deze processen een achterliggende oorzaak (verschuiving verantwoordelijkheid naar team Auditing).
- Er bestaan verschillen in de kwaliteit van de werkzaamheden tussen de verschillende medewerkers. Dit is zichtbaar in de diepgang en kwaliteit van de overwegingen en toelichtingen in de documentatie. Ook het kennisniveau blijft in sommige gevallen nog achter op de hoge ambitie. Bijvoorbeeld bij het opstellen en uitvoeren van een adequaat controleprogramma voor, en doorgronden van, processen als huuropbrengsten, omgevingsvergunningen, opbrengsten commerciële afvalverwerking en verstrekte subsidies.
- In 2019 is een start gemaakt met een interne review van werkzaamheden. Deze interne review is van belang om de kwaliteit te borgen. De zichtbaarheid en de diepgang van deze review kan worden verbeterd. Het team Auditing gaat voor 2020 een RA betrekken in minimaal de review van processen (voor deel ook in uitvoering).

Bovenstaande punten zorgen nu voor extra werkdruk bij de medewerkers en een hogere piekbelasting in relatief korte tijd. Dit heeft directe invloed op de kwaliteit van de uitgevoerde werkzaamheden en het leereffect voor de medewerkers. Het is daarom van belang om de ambities van team Auditing af te stemmen op de beschikbare capaciteit. Daarbij komt dat de voortgang van de jaarrekeningcontrole, bijvoorbeeld bij de grondexploitaties, materiele vaste activa en de controle van de opbrengsten, afhankelijk is van een goed projectmanagement van team Auditing in relatie tot de eerste en tweede lijn. Wij adviseren gemeente Groningen daarom om strak op het proces én de inhoud te gaan sturen.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Interne beheersing

Kwaliteit

Fraude en wet- en regelgeving

Ontwikkelingen

Bijlagen

Samenwerking met Fujitsu niet verbeterd

Contractrelatie met Fujitsu verbeteren is noodzakelijk

In de rapportage interim bevindingen 2019 hebben wij stilgestaan bij de uitbesteding van IT aan de IT-leverancier Fujitsu. Vanuit diverse afdelingen (waaronder I&A) binnen gemeente Groningen blijkt dat de contractrelatie met Fujitsu niet is verbeterd. De samenwerking wordt omschreven als stroperig, afgesproken werkzaamheden worden niet (tijdig) uitgevoerd en de deadline voor de vernieuwing van de infrastructuur in maart is niet gehaald. Hierover horen we vanuit de organisatie een aantal oorzaken waaronder dat te weinig medewerkers van Fujitsu aanwezig zijn, veel wisselingen hebben plaatsgevonden en veel externen betrokken zijn die niet volledig op de hoogte zijn van de contractuele afspraken.

Gemeente Groningen heeft in dit kader een aantal acties ondernomen, zoals mediation en een analyse. Gezien het belang van IT voor de gemeente Groningen adviseren we prioriteit te geven aan dit dossier en nadere afspraken te maken met Fujitsu. Dit teneinde de contractrelatie te verbeteren, waar nodig met ondersteuning van een externe partij.

Derdenverklaring Fujitsu bevat uitzonderingen

Fujitsu heeft in maart 2020 een derdenverklaring (ISAE3402, type II) verstrekt welke inzicht en zekerheid geeft over door Fujitsu getroffen IT-beheersmaatregelen. Uit deze derdenverklaring blijken uitzonderingen die kunnen leiden tot risico's voor de gemeente Groningen. De belangrijkste bevindingen betreffen:

- De betrouwbaarheid van back-ups wordt niet op dagelijkse basis geverifieerd door het Back-up Team en de procedures rondom een periodieke Disaster Recovery test zijn nog niet geïmplementeerd. Hierdoor neemt het risico op niet beschikbare systemen en verlies van data toe in geval van (cyber-)incidenten en calamiteiten;
- De halfjaarlijkse controle of de firewall instellingen nog voldoen aan de richtlijnen van Fujitsu is niet uitgevoerd. Hierdoor neemt het risico op ongeautoriseerde toegang toe;

- Op gebied van wijzigingenbeheer deelt Fujitsu niet alle plannen rondom wijzigingen tijdig met gemeente Groningen.

Wij adviseren het primaire proces kennis te nemen van de derdenverklaring van Fujitsu, de risico's van de hierin geconstateerde uitzonderingen voor de gemeente te bepalen en waar nodig aanvullende maatregelen te treffen. Daarnaast adviseren we met Fujitsu in gesprek te gaan over deze uitzonderingen en de wijze waarop de IT-leverancier hier opvolging aan gaat geven.

Controles rondom data migraties herindelingen en Fujitsu zijn onvoldoende gedocumenteerd

Gegevens van de voormalige gemeenten Haren, Ten Boer en Groningen zijn samengevoegd in de systemen van gemeente Groningen. De interne controles op de juistheid en volledigheid van deze datamigraties zijn onvoldoende zichtbaar gedocumenteerd en hebben hierdoor geleid tot aanvullende werkzaamheden voor zowel team Auditing als PwC. Wij adviseren om bij dergelijke data migraties meer aandacht te besteden aan de controledocumentatie. Daarnaast is in december 2019 een start gemaakt om systemen van gemeente Groningen over te zetten naar Fujitsu. De interne controles op de juistheid en volledigheid van deze datamigraties zijn voldoende zichtbaar gedocumenteerd door Gemeente Groningen.

Geen nieuwe bevindingen rondom de algemene IT-beheersmaatregelen ten opzichte van de interim rapportage

In onze rapportage interim bevindingen 2019 hebben wij bevindingen gerapporteerd omtrent de algemene IT-beheersmaatregelen (IT General Controls).

In maart 2020 hebben wij (update) testwerkzaamheden uitgevoerd op de wijzigingen van de IT-beheerprocessen change management en toegangsbeveiliging voor Dafinci en Youforce. Op basis van deze werkzaamheden hebben we geen nieuwe bevindingen vastgesteld.

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Interne beheersing

Kwaliteit

Fraude en wet- en regelgeving

Ontwikkelingen

Bijlagen

Cyber- en privacy risico's blijven toenemen door externe incidenten

De grote hoeveelheid cyber- en privacy incidenten in de maatschappij de afgelopen periode toont aan dat cyber- en privacy risico's verder blijven toenemen. Zo werd in december 2019 een ernstig lek aangetroffen in Citrix, waarmee hackers eenvoudig binnen komen, wat een groot aantal organisaties heeft geraakt. Het incident bij Universiteit van Maastricht laat tevens zien dat cyberaanvallen ook tot continuïteitsrisico's leiden doordat tijdens de ransomware aanval kritische data en systemen twee weken niet beschikbaar waren. COVID-19 leidt tot versnelde digitalisering bij organisaties, maar brengt ook nieuwe cyberrisico's met zich mee.

Op basis van interview met de CISO van gemeente Groningen hebben we vastgesteld dat het Citrix beveiligingslek gemeente Groningen niet heeft geraakt. Daarnaast hebben we vernomen dat er de afgelopen maanden geen security incidenten zijn geweest met impact op de organisatie en jaarrekeningcontrole. Uit het gesprek met de Functionaris Gegevensbescherming blijkt dat de aandachtspunten die wij in de rapportage interim bevindingen 2019 hebben beschreven nog niet zijn opgevolgd en onverminderd aandacht behoeven.

Wij adviseren om blijvende aandacht en voldoende prioriteit te geven aan de toenemende cyber en privacy risico's op zowel technisch, procedureel als organisatorisch vlak en daarbij bijvoorbeeld ook te overwegen een onafhankelijke externe audit op het gebied van security en privacy uit te voeren. Wij merken op dat onze werkzaamheden rondom security en privacy zich beperken tot het inzicht krijgen in de maatregelen die de gemeente Groningen in dit kader in opzet heeft getroffen en hoe cybersecurity en privacy in opzet is ingebed in de organisatie. Wij hebben geen diepgaande beoordeling uitgevoerd om vast stellen of de gemeente Groningen adequate maatregelen heeft getroffen om cyberrisico's te mitigeren en te voldoen aan wet- en regelgeving rondom de beveiliging van persoonsgegevens.

Fraude, omkoping en corruptie en naleving van wet- en regelgeving

Verantwoordelijkheden van het management

De primaire verantwoordelijkheid voor het voorkomen en opsporen van fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving berust bij degenen die belast zijn met het bestuur van de gemeente en het management.

Als uw accountant is het onze verantwoordelijkheid om onze controle te plannen en uit te voeren om redelijke zekerheid te krijgen dat de jaarrekening als geheel geen materiële onjuistheden bevat, of die nu worden veroorzaakt door fraude of door fouten, rekening houdend met het toepasselijke wet- en regelgevende kader. Door de inherente beperkingen van een controle is het risico onvermijdelijk dat sommige materiële onjuistheden in de jaarrekening onopgemerkt blijven.

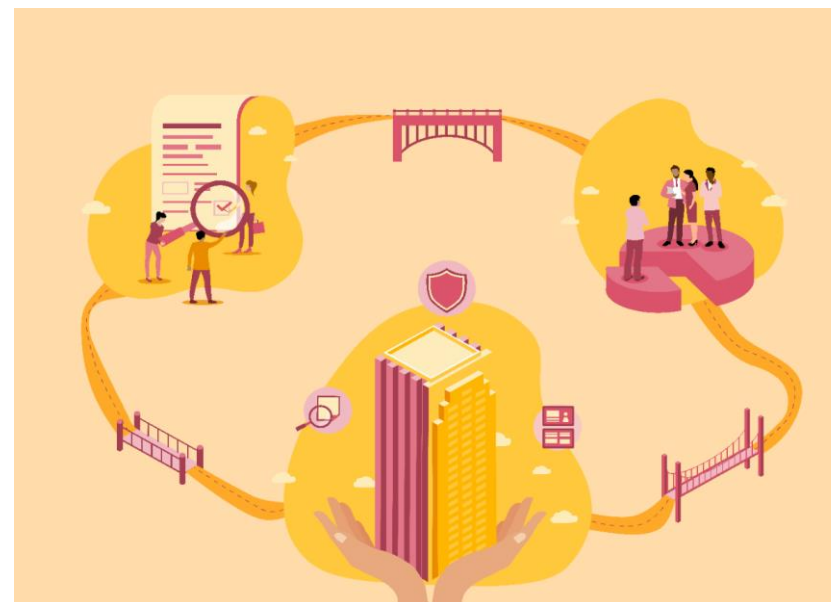
Een beschrijving van onze doelstelling in dit verband vindt u [hier](#).

Onze evaluatie van interne beheersing met betrekking tot frauderisico's

Onze bevindingen met betrekking tot de interne beheersing betreffende fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving vindt u [hier](#).

Geen aanwijzingen voor fraude

Tijdens de controle van de jaarrekening 2019 zijn geen aanwijzingen van fraude onder onze aandacht gekomen. Voor integriteitsmeldingen is de interne procedure gevolgd. Er zijn geen meldingen met een impact op de jaarrekening(controle).

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Interne beheersing

Kwaliteit

Fraude en wet- en regelgeving

Ontwikkelingen

Bijlagen

Fraude, omkoping en corruptie en naleving van wet- en regelgeving

Op basis van onze frauderisicobeoordeling hebben wij de volgende controlewerkzaamheden uitgevoerd:

- Het uitvoeren van een risicoanalyse per proces waarin de drie kenmerken van fraude: rationalisatie, druk en gelegenheid zijn afgezet tegen de kans en de impact.
- Frauderisico besproken met auditcommissie, controller, directie en team Auditing. We hebben beoordeeld of nevenfuncties van het college aanleiding gaven tot een verhoogd risico.
- We hebben beoordeeld of er signalen zijn voor een verhoogd risico op fraude vanuit notulen, persberichten en andere (openbare) publicaties.
- Wij hebben ongebruikelijke boekingen (boekingen buiten het normale proces om) in uw administratie gecontroleerd.
- Jaarlijks wordt in het kader van onvoorspelbaarheid een proces of transactie nader geanalyseerd. Dit jaar hebben we werkzaamheden verricht met betrekking tot de transacties met verbonden partijen Martinistad, Warmtestad en Euroborg. Hierbij hebben we beoordeeld of de transacties binnen de procedure en mandaat en met aanwezigheid van functiescheiding tot stand zijn gekomen.
- Inzake het risico op een niet-zakelijke transactie bij grondverkoop is een uitgebreide steekproef verricht op onder meer de verwachte versus werkelijke grondprijzen, functiescheiding bij de transacties, naleving normenkader en mandaat, totstandkoming grondprijzen. We hebben hierbij geen bijzonderheden geïdentificeerd.
- Daarnaast hebben wij de Europese aanbestedingen getoetst op het voldoen aan de procedure en de aanwezigheid van functiescheiding.
- Tevens hebben we vastgesteld of als er sprake is van meerwerk de reguliere functiescheidingen gehandhaafd blijven.

Uit bovenstaande werkzaamheden zijn geen bijzonderheden voorgekomen.

 Introductie Kernboodschappen Uitkomsten controle Interne beheersing Ontwikkelingen

Speerpunten

Rechtmatigheidsverantwoording

Impact op de controle

 Bijlagen

Ontwikkelingen voor de organisatie

We hebben belangrijke ontwikkelingen in wet- en regelgeving met de organisatie en auditcommittee besproken. Via onze rapportages brengen wij onze observaties en aanbevelingen over status en voortgang die u treft ten aanzien van deze ontwikkelingen.

In dit hoofdstuk gaan wij in op uw speerpunt, de Omgevingswet, voor de controle over 2019. Daarnaast is weergegeven waar gemeente Groningen staat in het kader van de rechtmatigheidsverantwoording en welke overige ontwikkelingen vanaf 2020 op u af komen.

- Introductie
- Kernboodschappen
- Uitkomsten controle
- Interne beheersing
- Ontwikkelingen
- Speerpunten
- Rechtmatigheidsverantwoording
- Impact op de controle
- Bijlagen

Uw speerpunt – welke aandachtspunten kent de omgevingswet voor gemeente Groningen?

In onze natuurlijke adviesrol dragen wij bij aan het verder versterken van de kaderstellende en controlerende rol van de raad/auditcommittee. Jaarlijks geeft de raad/auditcommittee ons een speerpunt mee voor de controle. Voor 2019 heeft het auditcommittee ons gevraagd om de omgevingswet als speerpunt te betrekken in onze controle. Gezien de Omgevingswet nog niet is ingegaan, rapporteren we enkel over de voortgang van de implementatie en niet over financiële aspecten in de jaarrekening van 2019.

Omgevingswet

Wij hebben u eerder geïnformeerd over de omgevingswet per 1 januari 2021. In februari 2020 heeft de VNG een publicatie uitgebracht met de 'minimale acties Omgevingswet'. Deze voorbereidingen dienden initieel per 1 januari 2021 afgerond te zijn, maar zijn landelijk tot nader order uitgesteld. Eerst dient een stabiel stelsel ingericht te zijn. Dit stelsel richt zich op de juridische aspecten, als ook op de automatiseringsomgeving waarbinnen gewerkt gaat worden voor de Omgevingswet. Gemeente Groningen pakt landelijk én regionaal een actieve rol in de voorbereidingen. Als onderdeel van de G6 worden, gezamenlijk met de VNG, landelijk gesprekken gevoerd over een realistische ingangsdatum. Regionaal levert gemeente Groningen de voorzitter van het afstemmingsoverleg met samenwerkingspartners als het waterschap en Groninger gemeenten.

Gemeente Groningen heeft een multidisciplinair projectteam samengesteld om de verschillende elementen van de Omgevingswet in de werkprocessen in te kunnen richten. Hierbij wordt nadrukkelijk gekeken naar belangrijke pijlers als het omgevingsplan, de omgevingsvisie (invoegen van voormalig Haren en Ten Boer) en het verkorten van de termijn voor verlenen van vergunningen (van 26 naar 8 weken). Aandachtspunt is de beschikbare capaciteit. Vanuit het projectteam is aangegeven dat meer lijncapaciteit benodigd is om de pijlers tijdig te kunnen realiseren. Daarnaast heeft er veel natuurlijk verloop plaatsgevonden onder bestemmingsplanjuristen.

In het kader van de interne beheersing is het van belang dat voldoende tijd en aandacht wordt besteed aan de inrichting van de primaire processen. Bijvoorbeeld de periodieke actualisatie van de omgevingsvisie. Dit zal in de bezetting van de teams de benodigde capaciteit vragen om de beheersing structureel te borgen.

De opgenomen toelichting in de jaarstukken 2019 sluit aan bij de beschreven status van de implementatie van de Omgevingswet. Hiermee wordt u geïnformeerd over de voortgang van dit project.

- Introductie
- Kernboodschappen
- Uitkomsten controle
- Interne beheersing
- Ontwikkelingen
  - Speerpunten
  - Rechtmatigheidsverantwoording
  - Impact op de controle
- Bijlagen

Groningen is gestart met de voorbereiding op de rechtmatigheidsverantwoording

Vanaf 2021 moet het college een rechtmatigheidsverantwoording afgeven, als onderdeel van de jaarstukken. In onze eerdere rapportage hebben wij geadviseerd hier alvast op voor te sorteren, omdat dit aandacht en eventuele wijzigingen vereist van de organisatie. In onderstaand dashboard ziet u dat de gemeente Groningen reeds een start heeft gemaakt, maar de voorbereidingen voor 2021 uw aandacht vergen.

Stappen	Jaar van uitvoering	Status 2019	Toelichting
Ambitie bepalen	2019		Er zijn nog veel keuzes omtrent plan van aanpak, tolerantie etc. nog niet formeel vastgesteld. Zo moet het college met de raad de grens bepalen waarboven het college rechtmatigheidsfouten en onduidelijkheden specifiek moet gaan melden in de verantwoording. Voor de bepaling van de hoogte is relevant welke informatiepositie de raad wil hebben en welke inspanningen de organisatie moet leveren om die informatie op te stellen en te onderbouwen (in de 1 ^e en 2 ^e lijn en door verbijzonderde interne controle).
Opstellen van aanpak	2019		Team Auditing heeft op hoofdlijnen een plan van aanpak opgesteld. Hierin wordt geadviseerd om de portefeuillehouder financiën opdrachtgever te maken waarbij de regie van de implementatie bij de concerncontroller wordt geplaatst. Voor de uitvoering wordt een implementatieteam ingericht vanuit Concern Control, team Auditing, Financiën en vertegenwoordiging van de directie.
Inventarisatie huidige stand van zaken interne beheersing per directie	2019		Het implementatieteam zal de directies ondersteunen bij de bepaling van de huidige stand van zaken en de voorbereidingen en aanpassingen die nog moeten worden verricht ten behoeve van de implementatie van de rechtmatigheidsverantwoording. We bevelen aan om te starten met een nulmeting per proces.
Proefdraaien rechtmatigheidsverantwoording	2020		Dit is nog niet gestart, dit wordt in 2020 opgepakt.

	Niet opgepakt		Onderhanden		Opgepakt en op schema
--	---------------	--	-------------	--	-----------------------

- Introductie
- Kernboodschappen
- Uitkomsten controle
- Interne beheersing
- Ontwikkelingen
- Speerpunten
- Rechtmatigheidsverantwoording
- Impact op de controle
- Bijlagen

Impact van diverse interne ontwikkelingen op onze controle 2020

Borg verbeterprogramma in uw P&C cyclus

De afgelopen jaren heeft Groningen intensief invulling gegeven aan het Verbeterprogramma Financieel Administratieve Beheersing met als doel om de basis van de interne beheersing op orde te brengen. Het programma wordt rond de zomer 2020 opgeheven. Hierbij zullen de nog resterende aandachtspunten uit het programma vanuit de concern –en vakdirecteuren verder worden opgepakt. Op centraal niveau is een voortgangsmontor opgesteld waarin de voortgang van de diverse maatregelen zijn opgenomen. Hieruit blijkt dat veel aspecten zijn gerealiseerd en dat veel goede impulsen zijn gegeven aan de interne beheersing. Op 10 van 30 punten liggen er nog vervolgacties die nog verder opgepakt zullen worden (waaronder ook punten voor de meer langere termijn).

Enkele waarnemingen vanuit onze kant:

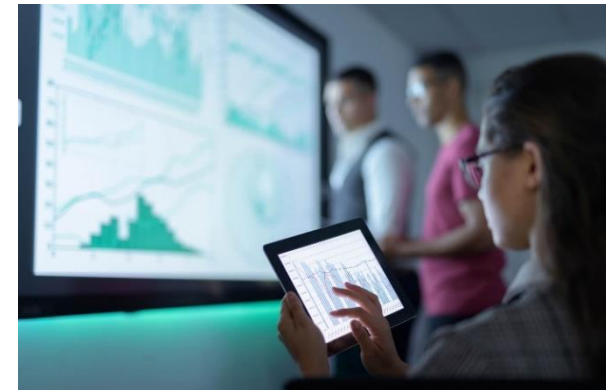
- De uitgestelde actiepunten hebben betrekking op versterking van kwetsbare posities en borging kwaliteit sleutelfunctionarissen. Vanuit onze observaties bij het jaarrekeningtraject zijn wij van mening dat deze een hogere prioriteit zouden moeten krijgen. Het gaat hierbij om een randvoorwaarde voor de huidige kwaliteit te kunnen handhaven en vanuit daar verder door te ontwikkelen.
- Managementinformatie is opgenomen als afgewikkeld actiepunt. We hebben begrepen dat dit een van de punten is die ook de komende jaren op de agenda blijft staan van de directie. Hierbij hebben we geadviseerd om na te gaan bij de gebruikers of de managementinformatie gebruikersvriendelijker, flexibeler en toegespitst is op de eigen, specifieke informatiebehoefte zoals in de doelstelling opgenomen.
- De strategische heroriëntatie van het grondbedrijf is nagenoeg afgewikkeld. Er is nog geen besluit genomen over de rol van exploitatiebeheer versus financiën.

Voor het structureel borgen bevelen wij de gemeente aan om de implementatie en monitoring onderdeel te laten uitmaken van uw huidige P&C cyclus.

Rollen visie op control concreter in beeld

Met het vaststellen van de visie op control in 2019 signaleren we dat er meer duidelijkheid wordt gecreëerd over de rollen in de drie verdedigingslijnes. Inzake het team Auditing hebben we onze observaties over verdere doorontwikkeling reeds toegelicht. Inzake de tweede lijn (SSC en concerncontrol) worden de taken verder concreet uitgewerkt. We zien in de praktijk ook dat er daadwerkelijk veel meer wordt gekeken naar rollen en verantwoordelijkheden en dat dit regelmatig ook onderwerp is van gesprek in de organisatie (om rollen zo zuiver mogelijk in te vullen).

Voor komend jaar is het met name ook (in het verlengde van het verbeterprogramma en de bevindingen in onze rapportage interim-bevindingen) van belang om kwaliteitsslagen te maken in de verschillende lines of defence in de organisatie. Uitdaging is om de basis in eerste lijn op orde te krijgen op een aantal processen waar bevindingen jaarlijks terugkeren (waaronder materiële vaste activa en aanbestedingen). We zouden hiervoor aandacht willen vragen als speerpunt voor 2020. Daarnaast is dit ook een goed moment investeringen op het gebied van bijvoorbeeld data-analyse om control ook meteen in nieuwe vorm verder vorm te geven.

- Introductie
- Kernboodschappen
- Uitkomsten controle
- Interne beheersing
- Ontwikkelingen
- Bijlagen**
  - Materialiteit
  - Communicatie
  - Ontwikkelingen accountancy
  - Verantwoordelijkheden
  - Onafhankelijkheid

Bijlagen

In de bijlagen hebben wij informatie opgenomen die wij vanuit de controlestandaarden aan u moet melden.

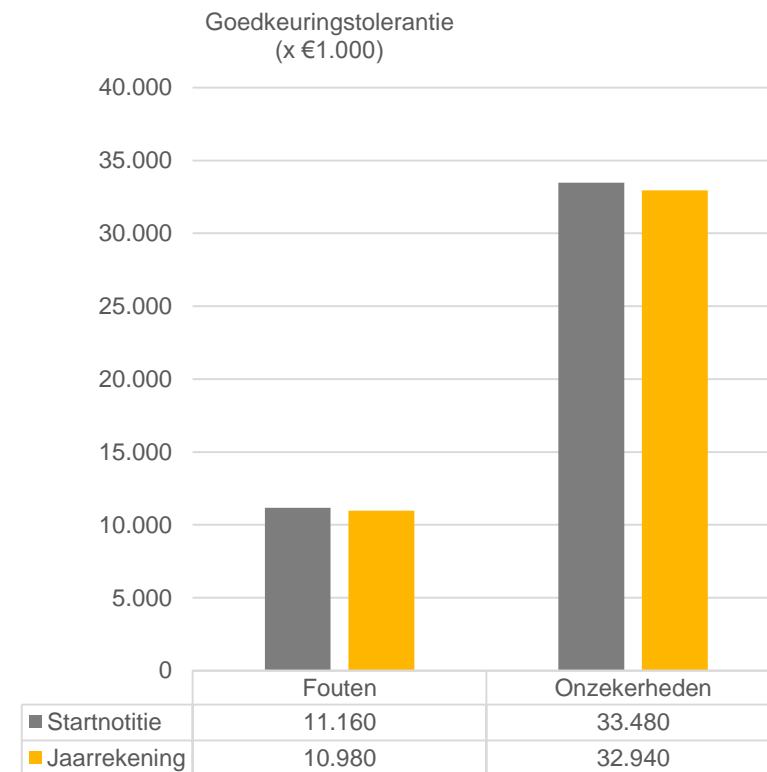

De materialiteit is gedurende de controle beperkt afgenomen

De reikwijdte van onze controle wordt beïnvloed door het toepassen van materialiteit. Het begrip 'materieel' wordt toegelicht in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening' in onze controleverklaring. Afwijkingen worden als materieel beschouwd wanneer redelijkerwijs kan worden verwacht dat ze, elk afzonderlijk of in totaal, gevolgen kunnen hebben voor de economische beslissingen die gebruikers op grond van de jaarrekening nemen.

In het Besluit Accountantscontrole Decentrale Overheden (BADO) zijn de goedkeuringstoleranties bepaald die de accountant ten behoeve van de oordeelsvorming over de jaarrekening van de gemeente hanteert. De grondslag voor het bepalen van deze toleranties betreft de totale werkelijke kosten van de gemeente, inclusief de toevoegingen aan de bestemmingsreserves. Materialiteit bepaalt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en het effect van vastgestelde afwijkingen op onze verklaring.

In onze gezamenlijke startnotitie hebben wij een materialiteit vastgesteld van € 11,1 miljoen. Materialiteit wordt echter geactualiseerd op basis van de feitelijke financiële gegevens en wijzigingen in uw organisatie en omgeving gedurende het hele jaar. Aangezien de werkelijke lasten, inclusief dotaties aan de bestemmingsreserves, lager zijn dan in de begroting, op basis waarvan wij onze initiële materialiteit hebben berekend, heeft er op basis van de wettelijke uitgangspunten een verlaging plaatsgevonden naar € 10,9 miljoen.

- ☰ Introductie
- ⓘ Kernboodschappen
- ☆ Uitkomsten controle
- 👁 Interne beheersing
- 📈 Ontwikkelingen
- 🚲 Bijlagen
- Materialiteit
- Communicatie
- Ontwikkelingen accountancy
- Verantwoordelijkheden
- Onafhankelijkheid

Update over onze communicatie met u

Als PwC vinden wij het van belang om u te laten zien op welke wijze wij de belangrijkste voorwaarden en aandachtspunten van de controle hebben gerapporteerd. Deze hebben we opgenomen in onderstaande tabel.

Vereiste communicatie grond van controlestandaarden	Startnotitie	Rapportage interim-bevindingen	Accountantsverslag
Mededeling over de verantwoordelijkheden van de accountant.	●		
Bevestiging van de onafhankelijkheid van PwC	●		●
De zaken die zijn aangemerkt als kernpunten van de controle	●		●
Eventuele significante tekortkomingen in de interne controle.		●	●
Eventuele ontdekte of vermoede fraude		●	●
Niet-naleven van wet- en regelgeving			●
Schriftelijke bevestigingen gevraagd van het management.			●
Alle zaken die van invloed zijn op de vorm en inhoud van de controleverklaring.			●
Standpunt van de accountant over belangrijke kwalitatieve aspecten van de verslaggeving door het college			●
Rapporteren over significante moeilijkheden, aangelegenheden en overige zaken die van belang zijn voor het toezicht op de financiële verslaggevingsproces			●
Niet gecorrigeerde afwijkingen			●
Significante aangelegenheden die naar voren komen tijdens de controle in verband met verbonden partijen van de entiteit.			●
Beschrijving van de reikwijdte en timing van de controle, waaronder significante risico's.	●		●

Introductie

Kernboodschappen

Uitkomsten controle

Interne beheersing

Ontwikkelingen

Bijlagen

Materialiteit

Communicatie

Ontwikkelingen accountancy

Verantwoordelijkheden

Onafhankelijkheid

Ontwikkelingen accountancy sector

De toekomst van het accountantsberoep en de verbetering van de kwaliteit van de accountantscontrole staat hoog op de maatschappelijke en politieke agenda. Niet alleen in Nederland, maar onder andere ook in het Verenigd Koninkrijk, Australië, Zuid-Afrika en India. In Nederland is het debat over de toekomst van het beroep gevoed met de recente publicatie van twee rapporten: het eindrapport van de Commissie Toekomst Accountancysector (CTA) en het derde en laatste rapport van de Monitoring Commissie Accountancy (MCA).

Commissie Toekomst Accountancysector

Deze commissie is eind 2018 in opdracht van de minister van Financiën ingesteld en richt zich op de vraag hoe de kwaliteit van de wettelijke controle duurzaam kan worden verbeterd. In het eindrapport van 30 januari 2020 concluderen zij na ruim een jaar van onderzoek dat er weliswaar sprake is van een positieve cultuuromslag in de accountancysector en een grote bereidheid om bij te dragen aan de discussie over de toekomst van het beroep, maar dat de verandering nog niet duurzaam is. Het is een verantwoordelijkheid die alle partijen in de financiële keten aangaat: externe accountants, gecontroleerde entiteiten, raden van commissarissen en auditcommittees, en de toezichthouder(s).

In het eindrapport worden 22 aanbevelingen gedaan, die de commissie gezamenlijk omschrijft als een 'effectief pakket'. De meest relevante aanbevelingen voor u in het kort:

- Om de kwaliteit van wettelijke controles beter inzichtelijk te maken dienen op korte termijn uniforme Audit Quality Indicators te worden vastgesteld. (Aanbeveling 1)
- Accountantsorganisaties dienen aan de hand van deze indicatoren periodiek over de kwaliteit van de uitgevoerde wettelijke controles te rapporteren. (2)

- Er dient meer aandacht te zijn voor aspecten van financiële fraude en (dis)continuïteit. Bij de controle van middelgrote en grote entiteiten dient in de verschillende fasen van het controleproces standaard forensische expertise aanwezig te zijn in het controleteam. (5)
- De commissie adviseert de verlengingsmogelijkheid uit artikel 17, vierde lid, van de auditverordening alsnog op te nemen in de Wta en daarbij aan te sluiten bij in Europa gebruikelijke termijnen. (14)
- Een bevoegdheid voor de minister van Financiën om – als ultimum remedium - een accountantsorganisatie toe te wijzen aan een controleplichtige entiteit die er ondanks gerede inspanning niet in is geslaagd een accountantsorganisatie te contracteren. (15)
- De verantwoordelijkheid van de gecontroleerde entiteit voor de opzet en de werking van de risicobeheersings- en controlesystemen meer tot uitdrukking laten brengen. De wijze waarop dient onderwerp te zijn van nader onderzoek. (16)

Monitoring Commissie Accountancy

De Monitoring Commissie Accountancy (MCA) is door de accountancysector in 2014 ingesteld om de voortgang van de implementatie van de 53 maatregelen van de sector, die tot doel hadden de kwaliteit en de onafhankelijkheid van de accountantscontrole te verbeteren. Sinds de instelling heeft de MCA drie rapporten gepubliceerd, waarvan het derde en tevens laatste rapport medio januari 2020 verscheen. Ook de MCA doet aanbevelingen in haar rapport. Deze aanbevelingen zijn door de CTA meegewogen in de aanbevelingen in het eindrapport van de commissie

 Introductie Kernboodschappen Uitkomsten controle Interne beheersing Ontwikkelingen Bijlagen

Materialiteit

Communicatie

Ontwikkelingen accountancy

Verantwoordelijkheden

Onafhankelijkheid

Overzicht van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het college en de raad voor de jaarrekening

het college is verantwoordelijk voor:

- het opstellen en getrouw weergeven van de financiële positie inde jaarrekening in overeenstemming met het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV);
- rechtmatige totstandkoming van baten en lasten en balansmutaties; en voor
- interne beheersingsmaatregelen die het college noodzakelijk acht om een jaarrekening te kunnen opstellen en rechtmatige totstandkoming van transactie mogelijk te maken, zonder afwijkingen van materieel belang door fraude of fouten.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het college afwegen of de financiële positie voldoende is om de gemeente in staat te stellen de risico's vanuit de reguliere bedrijfsvoering financieel op te vangen.

De raad is verantwoordelijk voor het toezicht op het proces van de financiële verslaggeving door de gemeente.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het plannen en uitvoeren van een controleopdracht op een manier die ons in staat stelt om voldoende en passende controle-informatie te krijgen voor de onderbouwing van ons oordeel.

Onze doelstellingen zijn het krijgen van redelijke zekerheid of de jaarrekening als geheel geen onjuistheden van materieel belang bevat of die nu worden veroorzaakt door fraude of door fouten, en het afgeven van een controleverklaring waarin onze verklaring is opgenomen.

Voor een gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden verwijzen wij u naar de bijlage bij onze controleverklaring.

- Introductie
- Kernboodschappen
- Uitkomsten controle
- Interne beheersing
- Ontwikkelingen
- Bijlagen
  - Materialiteit
  - Communicatie
  - Ontwikkelingen accountancy
  - Verantwoordelijkheden
  - Onafhankelijkheid

Overzicht van verantwoordelijkheden met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving

De verantwoordelijkheden van het management en het college bestaan uit:

- het identificeren en monitoren van de wet- en regelgeving die van toepassing is op de gemeente en zorgen voor volledigheid ervan;
- het uitvoeren van een risicobeoordeling die expliciet het risico op fraude omvat, door een analyse van prikkels en druk, kansen, en gedrag en rationalisatie, en het risico van niet-naleving van wet- en regelgeving;
- het opstellen en uitvoeren van programma's en beheersingsmaatregelen ter preventie, ontmoediging en opsporing van fraude (fraudebestrijdingsprogramma's) en niet-naleving van wet- en regelgeving;
- het waarborgen dat de cultuur en de omgeving van de gemeente integer zijn en ethisch gedrag bevorderen;
- ervoor zorgen dat de activiteiten van de entiteit worden uitgevoerd conform de bepalingen van wet- en regelgeving, inclusief het voldoen aan de wet- en regelgeving waarin de vaststelling van de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening wordt geregeld;
- het onderzoeken van iedere vermeende of vermoede misstand die onder de aandacht van het management wordt gebracht.

De verantwoordelijkheden van degenen die zijn belast met toezicht (de raad) bestaan uit:

- het versterken van een cultuur van integriteit en ethisch gedrag door middel van actief toezicht;
- het beoordelen van de vaststelling van frauderisico's door het management en niet-naleving van wet- en regelgeving, het nemen van passende maatregelen en het zorgen voor een juiste tone at the top;
- het waarborgen dat het seniormanagement en het college passende maatregelen nemen om fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving te ontmoedigen en te voorkomen, voor een betere bescherming van medewerkers en andere belanghebbenden;
- het onderzoeken van iedere vermeende of vermoede misstand die onder de aandacht van de raad wordt gebracht.
- het aannemen van een kritische houding ten opzichte van het college op het gebied van niet-gebruikelijke transacties met verbonden partijen.

 Introductie Kernboodschappen Uitkomsten controle Interne beheersing Ontwikkelingen Bijlagen

Materialiteit

Communicatie

Ontwikkelingen accountancy

Verantwoordelijkheden

Onafhankelijkheid

Onze doelstellingen met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving

De verantwoordelijkheid van de accountant bestaat uit:

- het plannen en uitvoeren van de controle om een redelijke zekerheid te krijgen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat, hetzij door fraude of door fouten.
- het beoordelen of de programma's en de interne beheersingsmaatregelen van de entiteit, waarmee geïdentificeerde risico's van materiële fouten als gevolg van fraude en van niet-naleving van wet- en regelgeving worden aangepakt, op de juiste wijze zijn opgezet en worden uitgevoerd;
- het evalueren van het proces dat het management hanteert voor het beoordelen van de doeltreffendheid van de programma's en interne beheersingsmaatregelen in verband met fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving;
- het evalueren van iedere fraude door het seniormanagement en het effect op de beheersingsomgeving;
- het adequaat reageren op tijdens de controle geconstateerde (vermoede) fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving.

In de context van onze controle van de jaarrekening zijn onze doelstellingen met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving als volgt:

- het vaststellen en beoordelen van het risico van materiële onjuistheden in de jaarrekening als gevolg van fraude en als gevolg van niet-naleving van wet- en regelgeving;
- het verkrijgen van voldoende geschikte controle-informatie met betrekking tot de beoordeelde risico's van materiële onjuistheden als gevolg van fraude, door een gepaste controleaanpak te ontwerpen en te implementeren;
- het verkrijgen van voldoende geschikte controle-informatie met betrekking tot de naleving van de bepalingen van die wet- en regelgeving waarvan algemeen wordt erkend dat ze directe gevolgen hebben voor de bepaling van materiële bedragen en toelichtingen in de jaarrekening; en
- het adequaat reageren op tijdens de controle geconstateerde (vermoede) fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving.

Onze onafhankelijkheid is gewaarborgd

Wij hebben geen opdrachten uitgevoerd die onze onafhankelijkheid bedreigen

Wij hebben onze naleving van externe normen, ons wereldwijde onafhankelijkheidsbeleid met betrekking tot onze dienstverlening in 2019 bewaakt en bevestigen dat wij aan deze onafhankelijkheidsvereisten hebben voldaan en voldoen.

Gedurende het jaar hebben wij de volgende extra opdrachten verricht op verzoek van de raad en college van gemeente Groningen die niet tot de controlediensten behoren:

- Leerjourney PwC Academy voor team Auditing (training);
- Advies inzake businesscase I-Burgerzaken (IT-inrichting);
- Detachering PwC belastingadviseur.

De auditcommissie ontvangt jaarlijks volgens onze overeenkomst een overzicht met facturen over het boekjaar 2019.

Overzicht van de bestede uren door het controleteam

De controle van de jaarrekening van vereist voldoende tijd en aandacht van teamleden van het juiste niveau voor gegevensgerichte werkzaamheden, beoordeling en begeleiding. Voor onze controle van het boekjaar 2019 hebben wij de volgende uren besteed, inclusief uren voor planning en tussentijdse activiteiten:

Functieniveau	Totaal aantal uren			%
	Gepland (opdrachtbrief 2019)	Aanvullende werkzaamheden 2019	Werkelijke uren 2019 tot 15 mei 2020	
Partner/Senior director	220	10	240	6%
(Senior) manager	785	65	790	19%
Overige medewerkers	2.720	175	3.045	75%
Totaal	3.730	250	4.075	100%

NB: Dit is onze beste schatting op basis van onze urenbesteding op 15 mei 2020. In een volgende versie van het verslag zullen we de kolom werkelijke uren actualiseren.